

Hva betyr samfunnet for militær effektivitet?
En analyse av sosial kapital i produksjonen av militær makt

Iver Johansen

Forsvarets forskningsinstitutt (FFI)

28. mai 2010

FFI-rapport 2010/01176

1143

P: ISBN 978-82-464-1766-0

E: ISBN 978-82-464-1767-7

Emneord

Militær effektivitet

Sosial kapital

Primærgruppe

Forsvaret

Sivil-militære relasjoner

Godkjent av

Sigurd Glærum

Prosjektleder

Espen Skjelland

Avdelingssjef

Sammendrag

Denne rapporten presenterer historisk erfaringsmateriale som antyder at det er store forskjeller mellom ulike lands militære effektivitet og at disse forskjellene ikke umiddelbart kan forklares ut fra ulikheter i materielle ressurser. Begrepet sosial kapital kan bidra til å kaste lys over disse forskjellene ved å vise hvordan generell tillit og normer for samarbeid og gjensidighet i et samfunn påvirker alle former for organisert virksomhet, også militær. Rapporten introduserer en forklaringsmodell med to uavhengige variabler: (i) forekomst av sosial kapital i samfunnet, og (ii) i hvilken grad den militære organisasjon er avskjermet fra samfunnet. Den underliggende hypotese er at disse to variablene korrelerer positivt med den avhengige variabel – militær effektivitet.

Rapporten peker på flere historiske eksempler som antyder at land med høy sosial kapital gjennomgående har vært mer effektive på det militære felt enn land med lav sosial kapital. Effekten av sosiale faktorer vil imidlertid variere med i hvilken grad den militære organisasjonen er skjermet for påvirkning fra samfunnet omkring. En vanlig antagelse er at en ”lukket” militær organisasjon, gitt at alt annet er likt, er mer effektiv enn en ”åpen”. En sentral mekanisme i sammenhengen mellom utformingen av den militære organisasjonen og dens effektivitet er dannelsen av sterke primærgrupper. Sterke primærgrupper er et kjennetegn ved effektive militære organisasjoner, og dannelsen av slike forutsetter at den militære virksomheten kan foregå i en viss grad av isolasjon fra det øvrige samfunn.

Analysen peker samtidig på at denne tesen må modifiseres, og trekker tre konklusjoner:

1. Total avskjerming er ikke mulig. Type og omfang av sosial påvirkning vil derfor ha avgjørende innflytelse på militær effektivitet.
2. I samfunn med høy sosial kapital kan innflytelse fra samfunnet ha gunstig effekt for militær effektivitet.
3. Nettverksorganisering og økende kompleksitet i operasjoner forutsetter et fundament i form av uformelle normer for tillit og gjensidighet innenfor den militære organisasjonen.

Rapporten presenterer også en kort historisk analyse av det norske forsvaret i tre epoker – mellomkrigstiden, perioden etter 1945 og tiden etter den kalde krigen. Uten at det mulig å trekke sikre konklusjoner, er en tentativ hypotese at kombinasjonen av en åpen militær organisasjon og høy sosial kapital i samfunnet, har ført til høyere militær effektivitet enn hva en objektiv vurdering av materiell- og treningsstatus skulle tilsi.

Avslutningsvis trekkes noen linjer fremover, og det stilles spørsmål ved om pågående endringer i sammensetningen av den norske befolkningen kan få betydning for innslaget av sosial kapital i samfunnet og for Forsvarets evne til å utnytte denne kapitalen. Forsvaret vil kunne møte følgende dilemma: På den ene siden å bevare en åpen organisasjon med forankring i samfunnet, men samtidig hindre at sosiale strukturer som splitter samfunnet får innpass. På den andre siden, styrke utøvelsen av den militære profesjon, men samtidig unngå at Forsvaret blir et fremmedelement i samfunnet.

English summary

This report presents historical evidence that reveals substantial differences in terms of military effectiveness among different countries. These differences can only to a limited extent be explained by the level of material resources states have at their disposal. The concept of social capital can throw light on these differences as to how generalized trust and norms for cooperation and reciprocity in a society influences all kinds of organized – including military – behavior. The report introduces a model with two independent variables: (i) social capital in a society, and (ii) to what extent the military organization isolates itself from society. The underlying hypothesis is that these two variables correlate positively with the dependent variable – military effectiveness.

The report explores a number of historical cases that indicate that countries with high social capital generally are more effective in military terms than countries with low social capital. However, the effect of social factors on military effectiveness varies with the degree of isolation of the military organization from the wider society. Basically, a “closed” military organization – *ceteris paribus* – will be more effective than an “open” military organization, primarily due to the effect of primary group dynamics that are allowed to evolve when the military is separated from society, at least to some extent.

At the same time, the analysis modifies this thesis on three crucial points:

1. Total isolation of the military organization is not possible, and the type and extent of social influence will tend to determine over all military effectiveness.
2. In countries with high social capital social influences will have positive effects on military effectiveness.
3. Network centric organizational principles and operational complexity increasingly presuppose that informal norms that promote cooperation and reciprocity fit into the military organization.

The report also presents a short historical analysis of the Norwegian Defense in three periods – the Inter War Years, the Post 1945 Cold War, and the Post Cold War period. A preliminary conclusion is that the Norwegian Defense – as a combined effect of an open military organization and a high social capital society – has realized a higher level of military effectiveness than an objective assessment of its material and training status would imply.

Lastly, future changes in the structure of Norway’s population and possible effects that may have on social capital are discussed in terms of the ability of the Norwegian Defense to take advantage of being a high social capital country. In the future the Norwegian Defense may face this dilemma: On the one hand, preserving an open military organization with close ties to society and at the same time prevent divisive social structures from influencing the military organization. On the other hand, strengthen the military profession while at the same time avoiding alienation of the military from society.

Innhold

	Forord	6
1	Innledning	7
2	Perspektiver på samfunn og militær makt	10
2.1	Ulikheter i utfall – teori og praksis	12
2.1.1	Israel og Egypt	12
2.1.2	Italia	14
2.1.3	Tyskland	15
2.2	Hva kan forklare ulikheter i utfall?	16
3	Sosial kapital og militær effektivitet	18
3.1	Hva er sosial kapital?	18
3.1.1	Sosial kapital og kollektiv handling	20
3.1.2	Ulikheter i sosial kapital – årsaker og konsekvenser	21
3.2	Militær effektivitet	24
3.3	Sosial kapital som styrkemultiplikator	25
4	Sosial avskjerming og militær effektivitet	28
4.1	Åpen og lukket militær organisasjon	28
4.2	Rasjonale for avskjerming	30
4.2.1	Primærgruppedynamikk	31
4.2.2	Primærgruppen og den mørke siden av sosial kapital	33
4.3	Betydningen av avskjerming	34
4.3.1	Sosiale forutsetninger for primærgruppen	35
4.3.2	Sosial kapital i komplekse operasjoner	36
4.4	Modell for militær effektivitet	38
5	Sosial kapital i utviklingen av militær makt i Norge	40
5.1	Mellomkrigstiden: Forsvaret – en stat i staten	40
5.1.1	Hvor effektivt var Forsvaret i 1940?	42
5.2	Etter 1945: Folket i våpen	43
5.2.1	Hvor effektivt var mobiliseringsforsvaret?	45
5.3	Etter den kalde krigen: Profesjonalisering	47
5.3.1	Hvor effektivt er det profesjonaliserte Forsvaret?	48
6	Utviklingstrekk i forholdet samfunn – forsvar	49
7	Konklusjon	52
	Referanser	54

Forord

Denne rapporten utgis innenfor prosjekt Fremtidens landmakt ved FFI. Prosjektets mål er å analysere den langsiktige organisering av Hæren og Heimevernet. Analyse av landmaktens fremtidige struktur bygger på en rekke faktorer. Utviklingstrekk innenfor det samfunnet landmakten er en del av og utvekslingsforholdet mellom samfunnet og den militære organisasjonen, er en av flere faktorer prosjektet arbeider med. Denne rapporten er skrevet med det mål for øye å bringe ny innsikt til veie for hvordan en fremtidig norsk landmakt kan bygges innenfor det norske samfunnet, og for hvordan samfunnsmessige utviklingstrekk bidrar til å bestemme Hærens og Heimevernets rammebetingelser.

Analysen henter imidlertid både teori og empiri fra et langt bredere saksområde enn det norske samfunnet eller det norske Forsvaret. Dette har vært nødvendig av flere grunner. Først og fremst fordi dette studiefeltet er lite utviklet i Norge, og at relevant empiri primært er å finne i den internasjonale forskningslitteraturen. Dernest har analysen hatt som mål å bygge en generell modell for sammenhengen mellom samfunnsmessig påvirkning, militær organisering og effektivitet i den militære virksomheten. Dette er altså ikke en case-studie av den norske landmakten, men snarere en analyse av hvordan påvirkning fra samfunnet fanges opp og inkorporeres i den militære organisasjonen. For å kaste lys over de teoretiske slutningene, er det tatt inn en kortfattet historisk analyse av utviklingen innen Forsvaret fra mellomkrigstiden og frem til i dag. Det er også tatt med noen betraktninger om mulige endringer i de sosiale og kulturelle betingelsene for produksjon av militær makt i Norge i lys av strukturelle endringer i det norske samfunnet. Disse må imidlertid leses med en viss varsomhet all den stund det så langt finnes svært begrenset forskning på dette feltet.

Tor Bukkvoll, Egil Daltveit, Jan Fredrik Geiner, Sigurd Glærum, Espen Skjelland og Hans Olav Sundfør har lest gjennom utkast til denne rapporten og gitt innsiktsfulle kommentarer. Dette har gjort det endelige produktet svært mye bedre enn det ellers ville blitt. Eventuelle mangler som fremdeles er å finne i teksten, kan imidlertid ikke lastes dem, men er helt og holdent mitt eget ansvar.

1 Innledning

Hvordan oppstår ulikheter i militær effektivitet? Hvorfor vinner noen land kriger, mens andre taper? Disse spørsmålene er ikke nye, og militære, forskere og politikere har lenge vært opptatt av både hvordan militær makt skapes og hvordan den kan utnyttes for politiske formål. Etablerte forklaringsmodeller retter i hovedsak oppmerksomheten mot materielle maktressurser – våpen, soldater, teknologi – eller mot økonomiske parametre som et lands bruttonasjonalprodukt, naturressurser, industriproduksjon e.l. (Mearsheimer 2001, Waltz 1999). Historien kan imidlertid fremvise en rekke eksempler på at land har gått seirende ut av væpnede konflikter stikk i strid med alle odds og mot massiv militær overmakt. Samtidig har land som har kunnet mønstre store militære styrker, ikke lykkes å avgjøre striden til sin fordel, selv når motstanderen har vært mindre godt utrustet.

Slike avvik fra det man ellers kunne forvente, reiser spørsmålet om andre faktorer enn de rent materielle spiller en avgjørende rolle for et lands militære evne. Her er det mange faktorer som kan vurderes, men i denne rapporten stiller vi spørsmål om i hvilken grad særtrekk ved det enkelte *samfunn* påvirker en stats evne å utnytte de materielle ressurser som er tilgjengelige for militære formål til å skape reell militær kapasitet. Her er det et vell av faktorer som kan trekkes inn i analysen bl.a. kultur, strukturelle forhold, politiske institusjoner eller regimetype. Alle disse faktorene har vært gjort til gjenstand for analyse i ulike studier.¹

Det kan legges frem gode argumenter for den effekten hver enkelt av disse, eller summen av dem, har på et lands militære kapasitet. Vi vil imidlertid ikke ta tak i dette i full bredde. Her vil vi i stedet rette oppmerksomheten mot et bestemt aspekt ved forholdet mellom samfunnet og militær effektivitet. Den grunnleggende antagelsen vi bygger på, er at militær effektivitet er nært knyttet til individens evne til koordinert adferd for å oppnå felles mål, det som gjerne omtales som *kollektiv handling*. En rekke studier knytter denne evnen til et sett av sosiale normer som fremmer gjensidighet, tillit og samarbeid mellom to eller flere individer (Fukuyama 1999, Putnam 2000). Disse normene spiller en sentral rolle i produksjonen av *sosial kapital* i et samfunn. I denne studien er formålet å vurdere hvilken rolle sosial kapital spiller i produksjonen av militær makt, primært gjennom å påvirke den militære organisasjonens effektivitet.

Forskningen på sosial kapital har ekspandert kraftig de siste 20–25 år. En økende strøm av studier peker på sterke sammenhenger mellom sosial kapital og økonomisk vekst, velferd, politisk deltagelse, frivillig organisasjonsliv, utdanning, sysselsetting etc. Særlig sterke sammenhenger kan observeres mellom forekomsten av sosial kapital i et samfunn og adferd i organisasjoner. Det er et gjennomgående funn at høy sosial kapital fremmer organisert virksomhet på alle nivåer i samfunnet. Sosial kapital skaper også mer effektive organisasjoner. Slik sett kan sosial kapital betraktes som en form for ”styrkemultiplikator” som muliggjør en mer effektiv utnyttelse av de ressurser organisasjonen rår over.

¹ Se for eksempel: Dan Reiter & Allan C. Stam, *Democracies at War*; Kenneth M. Pollack, *Arabs at War, Military Effectiveness, 1948–1991*; Victor Davis Hanson, *Carnage and Culture, Landmark Battles in the Rise of Western Power*; Stephen Peter Rosen, *Societies and Military Power, India and its Armies*.

I denne studien vil vi argumentere for at innslaget av sosial kapital i et samfunn har tellende innvirkning på *militær effektivitet*, dvs. i hvilken grad militære avdelinger evner å utnytte tilgjengelige ressurser for å realisere sine mål. Vår hypotese er at sosial kapital kan forklare mye av forskjellen i evnen til å produsere militær makt mellom stater, selv i de tilfeller hvor de grovt sett kan trekke på de samme materielle ressurser.

En av innsiktene fra sosial kapital-forskningen er at den opptrer i to former. Det er for det første den som finnes i nære relasjoner, mellom mennesker som deler viktige kjennetegn, så som innen familie, slekt eller innenfor bestemte etniske grupper, altså mellom mennesker som er *like* hverandre på en fundamental måte. For det andre, den som finnes i mer heterogene nettverk, innenfor større samfunn og mellom mennesker som er fundamentalt *ulike*. Disse to formene benevnes i faglitteraturen som henholdsvis ”bonding” og ”bridging” sosial kapital (Putnam 2006).

Det som kjennetegner samfunn med høy organiseringsgrad og høy effektivitet er nettopp det store innslaget av ”bridging” sosial kapital. Forklaringen er at en rekke former for allment nyttig adferd oppstår mer eller mindre spontant i samfunn med høy sosial tillit og sterke normer for gjensidighet og samarbeid. I samfunn dominert av ”bonding” sosial kapital gjelder disse normene innenfor mindre nettverk, men ikke utenfor. Sterk indre solidaritet skaper barrierer mot samarbeid med utenforstående, og virksomheten i små, tette nettverk kan i mange tilfeller medføre negative virkninger for samfunnet utenfor. Francis Fukuyama (1999) skiller i denne sammenheng mellom samfunn med overlappende ”tillitsradier” (”radius of trust”) og samfunn hvor disse ikke overlapper. Dette utelukker ikke at det – i det minste teoretisk – kan være mulig å utvikle sterke og effektive organisasjoner innenfor samfunn med lite ”bridging” sosial kapital. Det gjenstår imidlertid ett spørsmål: I hvilken grad er det mulig å styrke de kollektive verdiene innenfor organisasjonen dersom forutsetningene for dette er svake i det samfunnet organisasjonens medlemmer rekrutteres fra?

Vi kan likevel ikke ensidig forklare militær effektivitet med referanse til sosial påvirkning. Militære organisasjoner er kjennetegnet ved at de kan *isolere* seg fra det omkringliggende samfunn og dermed stenge ute former for påvirkning som motvirker organisasjonens mål.

På mange måter representerer militære organisasjoner et samfunn for seg selv på siden av det sivile. Verdier og aktiviteter som er sentrale i militær sammenheng – kontrollert aggressivitet, pågåenhet, anvendelse av voldsmakt etc – er oftest ikke akseptert blant ikke-militære. Tradisjonelt har derfor militære organisasjoner lagt stor vekt på å adskille seg fra det samfunn de skal tjene; symbolsk ved bl.a. uniformering, dyrking av historien, fellesskapet etc., og praktisk ved at medlemmene tjenestegjør på særegne tjenestesteder, følger spesielle reglementer, er underlagt spesiell seleksjon, utdannes ved egne skoler osv.

For en mer fullstendig forståelse av hvordan militær effektivitet skapes, må vi samtidig ta hensyn til i hvilken grad den militære organisasjon som helhet er *avskjernet* fra det samfunnet den eksisterer innenfor.

Vår teoretiske modell² inneholder derfor to uavhengige variabler:

- Forekomst av sosial kapital i samfunnet
- I hvilken grad den militære organisasjonen er adskilt fra samfunnet

Den avhengige variabelen er *militær effektivitet*, dvs. den militære evne det er mulig å oppnå med en gitt mengde ressurser på et gitt tidspunkt. Vi ønsker altså å se på hvordan staters militære evne påvirkes av faktorer som er iboende i samfunnet, men samtidig på hvordan denne varierer avhengig av den militære organisasjonens karakter av å være *åpen* eller *lukket* for slik påvirkning.

En av implikasjonene av denne modellen er at militære organisasjoner kan kompensere for et lavt eller synkende innslag av sosial kapital i samfunnet gjennom avskjerming og oppbygging av sterk indre identitet, korpsånd og solidaritet – i praksis sosial kapital av ”bonding”-type. Effekten av denne strategien vil imidlertid være begrenset og vil i første rekke bare kunne realiseres innenfor små, elitepregete korps. Det tyske Reichswehr kan være et ”case in point”.³ Denne strategien bærer også i seg problematiske sider dersom det bygges opp militære subkulturer som svekker evnen til å etablere gode relasjoner til samfunnet utenfor.

En utvidelse og bredere sosial forankring av militærmakten vil imidlertid eksponere denne for sterkere påvirkning fra det øvrige samfunn. Stater med mange, store og effektive bedrifter kjennetegnes av at disse evner å utnytte stordriftsfordeler som springer ut av borgernes identifisering med det felles samfunn, dets verdier og idealer. Den økonomiske funksjonen av sosial kapital er således å redusere transaksjonskostnadene ved organisert virksomhet. Jo mer kompleks og teknologisk sofistikert virksomheten er, jo mer avhengig er den av uformelle normer for tillit og gjensidighet (Fukuyama 1999).

Analogt med funksjonen sosial kapital har innen økonomien, er det rimelig å anta at også militær virksomhet i siste instans hviler på et tilsvarende fundament. Enhver militær operasjon, dersom den skal lykkes, forutsetter at alle som på en eller annen måte inngår i den (soldater, sivile kontraktører, analytikere o.a.) har en felles forpliktelse overfor hverandre og det samfunnet de er en del av. For stater representerer derfor sosial kapital, i militær, på samme måte som i økonomisk sammenheng, et komparativt fortrinn fremfor stater som ikke har et tilsvarende reservoar å øse av.

Denne diskusjonen er viktig også i norsk sammenheng. Med endringen av Forsvaret fra et massebasert eksistensforsvar til et drastisk redusert, men mer operativt militært korps med

² Modellen er inspirert av Stephen Peter Rosen (1995). Rosens problemstilling er hvilken betydning sosiale strukturer har for ”... the amount of military power that can be generated by nations from different cultures.” Rosen identifiserer to uavhengige variable: “the dominant social structures of a country, and the degree to which the military organizations divorce themselves from their society” (ibid. s 5–6).

³ Som et resultat av Versaillestraktaten (1919), ble den tyske hæren redusert til 100 000 mann og underlagt en rekke andre begrensninger (bl.a. var stridsvogner, tyngre artilleri og kampfly forbudt). Hærsjefen, general Hans von Seeckt, prioriterte i stedet gjennom en streng seleksjon av offiserer og mannskaper, å bygge opp en elitepreget kadre for å muliggjøre en hurtig gjenoppbygging i fremtiden. Denne strategien ble realisert i 1935 gjennom den ensidige tyske opphevelse Versaillestraktaten, og opprettelsen av Wehrmacht.

betydelige innslag av langtids tjenestegjørende personell, vil den sosiale forankring av den militære virksomheten på lengre sikt endre seg radikalt fra det den var under den kalde krigen. Dessuten gjennomgår ikke bare Forsvaret, men også det norske samfunnet store endringer. Blant annet er befolkningens sammensetning i endring når det gjelder alder, bosted og etnisk/kulturell bakgrunn. Dette, sammen med flere andre forhold, gjør at samfunnets grenseflate mot Forsvaret blir mindre. Det er derfor en rekke gode grunner til at Forsvaret i fremtiden bør bli mer opptatt av de sosiale rammene for sin virksomhet.

Vi vil i fortsettelsen gå nærmere inn på eksisterende litteratur og etablerte teorier for militær effektivitet som funksjon av forholdet mellom samfunn og militær makt. Vi vil også belyse begrepet sosial kapital nærmere og se på systematiske ulikheter mellom land og regioner. Et slående trekk ved litteraturen på feltet er imidlertid det nær totale fravær av studier av militær effektivitet med et utgangspunkt i sosial kapital. Vi vil derfor i denne sammenheng være avhengig av å trekke slutninger på basis av studier med en annen innfallsvinkel. Det er her to hovedgrupper: (i) empiriske studier av utfall av kriger eller mer begrensede stridsutfall og (ii) effekten av sosial kapital på økonomiske eller andre samfunnsmessige faktorer.

Vi vil belyse drøftingen med eksempler og sette denne inn i en norsk kontekst. Det vil imidlertid i denne omgang ikke være mulig med en dyptgående analyse av militær utvikling i Norge basert på vår teoretiske modell. Ikke desto mindre kan Forsvarets utvikling over tid, fra mellomkrigstidens marginale militære organisasjon, via den kalde krigens masseforsvar til våre dager, tjene som opplysende eksempler på analysens teoretiske resonnementer. I forlengelsen av dette vil vi søke å rette et særlig søkelys på de landmilitære styrkene, spesielt ettersom Forsvarets kontaktflate med samfunnet primært har vært representert gjennom Hæren og Heimevernet, og det er derfor kanskje nettopp på dette feltet endringene i fremtiden kan bli mest følbare.

2 Perspektiver på samfunn og militær makt

Det moderne studium av sivil-militære relasjoner går tilbake til Carl von Clausewitz og hans betraktninger vedrørende forholdet mellom statens politiske og militære ledelse i planlegging og gjennomføring av krig. For Clausewitz er krigen entydig plassert i en politisk ramme. Krig er et politisk fortagende selv om midlene er av en annen art: ”Kriget har visserligen sin egen grammatikk men ej någon egen logik” (Clausewitz 1991 s. 616). Innenfor Clausewitz’ skjema er således feltherren underordnet de politiske mål for den krigerske virksomheten, men samtidig ansvarlig for at den militære maktanvendelse fører til at disse målene nås.

Den funksjonelle distinksjon mellom det militære og det politiske/sivile domene innebærer imidlertid et dilemma. I en verden hvor ”muligheten for krig alltid lurer i bakgrunnen” (Mearsheimer 1995 s. 9) er det militære maktapparatet det viktigste – mange vil si det eneste – instrument som kan garantere statens overlevelse. Overlatt til seg selv representerer imidlertid det samme maktapparat en trussel mot de grunnverdier det sivile samfunnet er tuftet på. Samtidig kan militære institusjoner som ”reflekterer utelukkende sivile verdier være ute av stand til å utføre sin militære funksjon effektivt” (Huntington 1957 s. 2) (forf. overs.). For Samuel P. Huntington

(1957) dreier sivil-militære relasjoner seg derfor i første rekke om dilemmaet mellom politisk kontroll og militær effektivitet.

Forskningen på sivil-militære relasjoner har imidlertid i ettertid primært vært opptatt av kontroll-dimensjonen av dette dilemmaet. En har i første rekke vært opptatt av spørsmålet om hvordan liberale demokratier kan opprettholde store militære organisasjoner uten at dette fører til korrumperting av den politiske makt eller fører den politiske makt i hendene på en militær elite. En har i langt mindre utstrekning stilt spørsmål ved effektivitetssiden av dette forholdet. Hvordan skal man sikre at statens væpnede makt skal kunne løse sine oppgaver?

For Huntington ligger løsningen på dilemmaet i å etablere det han kaller *objektiv sivil kontroll* som politisk rettesnor. Denne inneholder to hovedelementer. På den ene siden knesettes prinsippet om politikkenes primat i sikkerhetspolitiske spørsmål. Statens sivile ledelse har ubestridt myndighet over spørsmål om krig eller fred. På den annen er det den militære ledelsens oppgave å bestemme hva slags militære operasjoner som er nødvendig for å sikre oppnåelse av de politiske målene. Den militære effektivitet sikres ved at det etableres et profesjonelt offiserskorps med anvendelse av vold som sin spesielle ekspertise, og som er villige til å veksle inn lojalitet og underordning i politiske saker med autonomi i militære.

Huntingtons idealmodell bygger således på tre grunnforutsetninger. For det første, *staten* som utgangspunkt og rasjonale for all militær virksomhet. For det andre, *konkurransen* mellom stater som drivkraft for den militære virksomheten. For det tredje, at sivil kontroll og militær effektivitet maksimeres når den militære virksomheten holdes *adskilt fra samfunnet* gjennom etableringen av et profesjonelt offiserskorps.

Dette perspektivet plasserer den militære virksomheten entydig *utenfor* samfunnet. Verdier, normer og adferdsmønstre som er gjengs innenfor samfunnets sivile domene, har ikke krav på innpass i det militære. Tvert om, det er oppgavens særegne natur som dikterer hvordan den militære organisasjonen må opptre, ikke hva som til enhver tid måtte vise seg hensiktsmessig av politiske eller andre grunner. Utenfor samfunnet – i forholdet *mellom* stater – er det bare den nådeløse konkurranse som gjelder. Denne konkurransen tvinger, på nærmest darwinistisk maner, statene til å adoptere et felles, allmenngyldig sett militære praksiser, nærmest uansett hvilke forutsetninger de ellers skulle ha for den militære virksomheten.

På sett og vis er dette et argument for at den militære virksomheten ikke bare *bør* være, men faktisk også *er* formet av konkurransen mellom stater, og ikke av særtrekk innenfor den enkelte stat. Empirisk burde det derfor være mulig å peke på at militær praksis så å si overskrider kulturelle og sosiale ulikheter, og fremtrer mer eller mindre lik uansett hvor eller i hvilket land den utøves.

På ett nivå er det mye som tyder på at dette er riktig. Stater tenderer mot å etterligne vinnende militære teknologier, organisasjonsformer o.a., også i situasjoner der dette åpenbart representerer en ikke-optimal eller til og med irrasjonell løsning. En studie av etableringen av et nasjonalt forsvar i Irland etter 1921 konkluderer med at forsøket på å modellere den irske hæren etter

britisk mønster var dømt til å mislykkes fordi det verken var mulig å utruste hæren med materiell eller gi et tilstrekkelig antall soldater god nok utdanning. Til tross for dette valgte man en slik løsning. Alternativet, et geriljaorientert forsvar, ble forkastet av den irske generalstaben, selv om dette hadde vist seg å være effektivt under uavhengighetskrigen (1919–1921), og på tross av erkjennelsen at et moderne forsvar var utenfor den irske statens økonomiske rekkevidde (Farrell 2007).

På et annet nivå – militære utfall – er imidlertid bildet mer nyansert. Dersom forskjellene i militær kapasitet mellom land ikke primært skyldes ulikheter i kvalitet, men er av *kvantitativ* art, må man kunne forvente at land med store militære ressurser gjennomgående vil gjøre det bedre – være mer effektive – i militær sammenheng enn land med mindre militære ressurser. En gjennomgang av militærhistorien vil imidlertid vise at dette langt i fra alltid er tilfelle. Vi skal i det følgende kort se på noen eksempler og mulige forklaringer.

2.1 Ulikheter i utfall – teori og praksis

Det er en vanlig antagelse i studier av internasjonal politikk at det er en klar og positiv sammenheng mellom et lands generelle økonomiske ressurser, dets militære styrke og dets makt. John Mearsheimer – en av de mest konsekvente talsmenn for denne typen materialisme – sier det slik:

”Specifically, I argue that power is based on the particular material capabilities that a state possesses. The balance of power, therefore, is a function of tangible assets – such as armoured divisions and nuclear weapons – that each great power controls” (Mearsheimer 2001 s. 55).

Det er imidlertid ikke mulig derfra å trekke en direkte forbindelse til *utfall* av væpnede oppgjør. Dette skyldes at stater enten ikke ønsker eller ikke evner, å utnytte sine samlede maktressurser i en gitt konflikt. Det faktum at Nord-Vietnam var i stand til å overvinne USA under Vietnamkrigen, gjør altså ikke Nord-Vietnam til en mektigere stat enn USA, men uttrykker bare at krigen for Nord-Vietnam var en total krig, mens den for USA var en krig med et begrenset mål ført med begrenset innsats.

Selv om den bakenforliggende maktbalansen ikke alltid kommer til praktisk uttrykk, vil det likevel være rimelig å anta at ulikheter i materiell militær makt over tid og målt over et stort antall konflikter, vil resultere i korresponderende forskjeller i militære utfall. Land med store militære ressurser vil altså gjennomgående kunne forventes å beseire land med mindre ressurser når de av ulike grunner ønsker eller tvinges til å engasjere hele sitt potensial. I det historiske materialet finnes det imidlertid en rekke tilfeller som avviker fra dette mønsteret. Vi vil i det følgende se på noen kjente eksempler og mulige forklaringsmodeller.

2.1.1 Israel og Egypt

Arabiske stater har siden Andre verdenskrig vært involvert i en rekke kriger med land både innenfor og utenfor den arabiske verden. Kenneth M. Pollack (2002) presenterer et stort kilde-materiale og finner gjennomgående mangler innen fire sentrale, militære kapabiliteter: taktisk

ledelse, informasjonshåndtering og etterretning, tekniske ferdigheter, og våpenbruk. Pollacks analyse konkluderer med at disse svakhetene har begrenset muligheten til å oppnå militær suksess, også i situasjoner der rent kvantitative styrkeforhold lå til rette for dette.⁴

I 1967 gikk Israel til forkjøpsangrep på Egypt, Syria og Jordan etter at de tre landene hadde mobilisert sine styrker og klargjort for krig mot Israel. I løpet av bare seks dager hadde Israel erobret hele Sinai-halvøya fra Egypt, Golan-høydene fra Syria og Øst-Jerusalem og Vestbredden fra Jordan. Kollapsen til den egyptiske hæren førte til flere studier av årsakene til dette. En israelsk studie konkluderte med at det var den *anomiske* karakter til det egyptiske samfunnet, med store indre klassemotsetninger og lav sosial tillit, som var årsaken til at hæren brøt sammen overfor de langt mer effektive israelske styrkene. Blant annet ble israelerne slått av at tilfangetatte egyptiske offiserer ikke kunne navngi en eneste soldat i sine avdelinger, og at de virket forbauset over at det skulle være forventet av dem (Rosen 1995 s. 19).

Trevor N. Dupuy knytter mye av årsaken til den øverste egyptiske ledelsen, men peker også på ulikheter i "the two cultures and societies" som årsak til at de israelske soldatene var mer uavhengige og bedre i stand til å samarbeide med hverandre (Dupuy 1978 s. 334–5).

Risa Brooks kobler nederlaget til strid om den interne maktbalansen mellom den politiske og den militære ledelsen i Egypt. I 1967 var den politiske ledelsen, som følge av flere år med uenighet og maktkamp, spilt ut over sidelinjen av hærens sterke mann Abdel Hakim Amer. Mangel på sivil kontroll førte til korrumperting av den militære ledelsen, og da angrepet fra Israel kom, hadde hæren "no clear concept of what they were supposed to accomplish" (Brooks 2007 s. 122).

Brooks peker samtidig på at Anwar Sadats overtagelse av makten i 1970 (etter Nassers død) førte til at kontrollen over de militære styrkene igjen ble samlet på sivile hender. Dette var en viktig årsak til at Egypt i oktober 1973 klarte å oppnå total *strategisk* overraskelse, og at det nøye planlagte angrepet over Suez-kanalen lyktes med å nå de begrensede målene som var satt for det. Samtidig er det ikke like klart at endringene fra 1967 til 1973 hadde ført til en tilsvarende relativ forbedring av *taktisk* og *operativ* effektivitet på egyptisk side sammenlignet med den israelske. Tvert imot er det grunnlag for å hevde det motsatte, at det hadde skjedd en forverring. På det operative plan – etter suksessen i den innledende fasen⁵ – ble Egypts styrker presset på defensiven, og det var trolig bare intervensjon fra stormaktene (USA og Sovjetunionen) som hindret en fullstendig kollaps og israelsk fremrykking til Kairo.

⁴ Pollack analyserer Egypt, Irak, Jordan, Libya, Saudi Arabia og Syria. Analysen vurderer ti faktorer og konkluderer med tre klart positive (avdelingssamhold, logistikk og mot), tre nøytrale (ledelse, moral og trening) og fire negative (taktisk ledelse, informasjonshåndtering og etterretning, tekniske ferdigheter, og våpenbruk).

⁵ Egyptiske styrker lyktes med å utnytte den jødiske høytiden Yom Kippur til å oppnå fullstendig overraskelse og å sette store styrker over til den østlige siden av Suez-kanalen. Etter å ha etablert et brohode på østsiden av kanalen og trengt 10–15 kilometer videre frem, stoppet imidlertid fremrykkingen opp. Den israelske motoffensiven ble satt inn i teiggrensene mellom den egyptiske andre armé i nord og tredje armé i sør. Angrepet ble ført dypt inn på egyptisk område og førte etter hvert til en fullstendig avskjæring av tredje armé.

På det taktiske plan finner en analyse av data fra de to krigene, at relativ stridseffektivitet mellom egyptiske og israelske enheter i 1967 var 1:1,75. Israelske styrker var altså enhet for enhet ikke langt unna dobbelt så effektive som egyptiske, og da må en ta i betraktning at dette var i en situasjon hvor Israel kunne dra nytte av hel eller delvis overraskelse. I 1973, hvor Egypt kunne dra nytte av total strategisk overraskelse, var denne endret til 1:1,98, altså for Egypts vedkommende en *forverring* på 13 prosent. Analysen foreslår en rekke mulige forklaringer på dette, bl.a. Israels evne til å etterprøve og dra nytte av egne erfaringer, mens det i arabiske samfunn er en tendens til å tillate ”emotion and wishful thinking to influence evaluation, planning and operational leadership” (Dupuy 1978 s. 597–600).

2.1.2 Italia

Italia er sammenlignet med Egypt et mer moderne samfunn med en høyere utviklet industribase. Likevel avslører selv den aller mest kursoriske gjennomgang av Italias moderne historie – spesielt erfaringene fra Første og Andre verdenskrig – en gjennomgående lav militær effektivitet. Og dette har heller ingen direkte sammenheng med de ressurser som ble brukt for militære formål. Mellom 1926 og 1940 var de militære budsjettene i Italia på samme nivå som i Frankrike (Rosen 1995 s. 20). De militære kunne dessuten nyte godt av Mussolinis gunst, som på sin side hadde store forhåpninger til at de væpnede styrkene skulle realisere hans drømmer om et slags moderne motstykke til det romerske imperium. Derimot har en rekke forfattere knyttet lav effektivitet og manglende samhold i militære enheter til utbredt sosial *mistillit* i det italienske samfunnet mellom en føydal-militær elite og soldater hovedsakelig rekruttert fra bonde- og landsbymiljøer.⁶

I 1935 brukte Italia svært lang tid på å beseire den føydale agrarstaten Etiopia. Da Italia i 1940 forsøkte å erobre Hellas, førte dette til et ydmykende nederlag. Under Andre verdenskrig var hovedoperasjonsområdet Nord-Afrika, og det var først og fremst i dette krigsteateret italienske styrker møtte en moderne utrustet fiende i form av den britiske 8. armé.

I september 1940 innledet en italiensk styrke på omlag 80 000 soldater en offensiv mot britiske styrker i Egypt. Britene hadde totalt ikke mer enn 30 000 soldater tilgjengelig, men en viss materiell overlegenhet.⁷ Men i løpet av desember 1940 og januar 1941 hadde britene gjennom en serie omringninger slått og tatt til fange mesteparten av de italienske styrkene i det libyske operasjonsteateret,⁸ samt erobret en stor mengde materiell. Selv om italienerne hadde flere stridsvogner enn britene klarte de aldri å utnytte dem effektivt. De klarte heller ikke å konsentrere sine anti-tankkanoner på en effektiv måte, eller utnytte infanteriet i noe annet enn statiske forsvarsstillinger (Jones 1988 s. 563–5).

Dette bildet endres ikke om man ser det fra perspektivet til de som slåss på samme side som Italia i krigen i Nord-Afrika. F. W. von Mellenthin, som tjenestegjorde som sjef for etterretning i

⁶ Stephen Peter Rosen siterer studier av John Gooch, ”The Italian Armed Forces in WWI”, i *Military Effectiveness*, A. R. Millett og W. Murray, red. vol. 1, *The First World War*; Brian Sullivan, ”The Italian Armed Forces, 1918–1940”, i *Military Effectiveness*, A. R. Millett og W. Murray, red. vol. 2 *The Interwar Period*, og MacGregor Knox, ”The Italian Armed Forces, 1940–1943”, i *Military Effectiveness*, A. R. Millett og W. Murray, red. vol. 3, *The Second World War*.

⁷ Britene hadde fått tilført nye jagerfly og et begrenset antall Matilda stridsvogner med 40 mm kanon.

⁸ Til sammen 130 000 italienske soldater ble tatt som krigsfanger av britene.

Afrikakorpset under Erwin Rommel, hevder at italienske soldater manglet den ”ro og flegma” som behøves i kritiske situasjoner, og at de generelt ikke kunne sammenlignes med soldater i den 8. armé. Blant grunnene til det var: ”... a most serious discrimination between officers and men. Training and efficiency of the junior officers were on a very low level, and they had no close contact with their men” (von Mellenthin 1956 s. 147).

2.1.3 Tyskland

Eksemplene ovenfor antyder at konsistent svake militære ytelser slik dette er demonstrert av italienske styrker under Andre verdenskrig, eller av ulike arabiske land i perioden etter, er knyttet til særtrekk ved de samfunnene soldatene kommer fra. Et naturlig spørsmål er da om det finnes eksempler på at en mer gunstig sosial påvirkning fører til bedre resultater? Eller er det slik at enhver form for påvirkning fra samfunnet er av det onde, og at det eneste som kan skape ”gode” hærer er størst mulig avskjerming fra samfunnet som Samuel Huntington foreskriver?

Det klassiske eksempel på en militær organisasjon preget av høy effektivitet er den tyske hær i perioden fra de tyske samlingskrigene på 1860-tallet og til Andre verdenskrig. Spørsmålet vi kan stille er: Var den tyske hær god fordi den var en rasjonell, disiplinert organisasjon eller fordi den besto av rasjonelle, disiplinerte tyskere (jf. Rosen 1995 s. 21)?

Det er en vanlig oppfatning, som også er godt dokumentert i ulike studier, at tyske styrker under begge verdenskriger, enhet for enhet, var mer effektive enn sine motstandere, uten at dette kan relateres til bedre utrustning eller større tilgang på materielle ressurser. Niall Ferguson har beregnet at under Første verdenskrig kostet det Ententemaktene⁹ 36 485 dollar å drepe en soldat fra Sentralmaktene¹⁰, mens det samme tallet for Sentralmaktene (hvor Tyskland hadde den største andelen) var 11 344 dollar – en forskjell med en faktor på mer enn tre (Ferguson 1999 s. 336).

Erfaringer fra Andre verdenskrig viser grovt sett det samme bildet, noe som kan, og i mange tilfeller blir, forklart med effekten av en langvarig dyrking av en profesjonell militær kultur, en innovativ doktrine, dyktige offiserer og sterkt avdelingssamhold. Trevor N. Dupuy har analysert 81 stridssituasjoner i Italia og Nordvest-Europa under Andre verdenskrig hvor tyske og allierte styrker var involvert. Analysen beregner ”Combat Effectiveness Values” (CEV) for alle enheter. Konklusjonen er at tyske avdelinger i gjennomsnitt hadde 20 prosent høyere CEV enn allierte enheter. Tilsvarende analyser fra Østfronten viser enda større, men avtagende forskjeller mellom tyske og sovjetiske styrker (3:1 i 1941; 2,5:1 i 1943 og 1,8:1 i 1944) (T. N. Dupuy 1986).

Hva Tysklands forsprang i militær effektivitet i denne perioden skyldtes er usikkert. Imidlertid er det klart at det *ikke* var numerisk overvekt eller teknologisk overlegenhet. De tyske styrkene som seiret i Frankrike i 1940 var faktisk numerisk, og til dels teknologisk, underlegne de allierte (franske og britiske) styrkene. Hvor de hadde et klart og avgjørende overtak, var imidlertid innen doktrine, trening, planlegging, koordinering og lederskap (Boot 2006 s. 234). Hvorvidt dette var egenskaper som var skapt innenfor den militære organisasjonen, eller om det spilte en rolle at avdelingene var befolket med *tyske* soldater er umulig å besvare entydig i mangel av komparativt

⁹ Storbritannia/Samveldet, Frankrike og Russland (USA etter april 1917).

¹⁰ Tyskland, Østerrike-Ungarn, Bulgaria og Det ottomanske rike.

materiale. Tysklands evne til å skape effektive avdelinger, selv mot slutten av krigen hvor bl.a. tilgangen på erfarne offiserer var begrenset, antyder likevel at egenskaper ved en særegen tysk kultur og/eller samfunn kan ha hatt en gunstig påvirkning.

2.2 Hva kan forklare ulikheter i utfall?

Eksemplene ovenfor er selektive og på ingen måte hverken uttømmende eller representative, men de antyder at det er en betydelig *konvergens* mellom fremherskende sosiale strukturer i ulike samfunn og effektiviteten til den militære organisasjon som skapes fra de samme samfunn. Dette er mer i tråd med Morris Janowitz' analyse av sivil-militære relasjoner, som betoner dynamikken innen det sivile samfunnet som drivkraft for å endre et mer statisk og konservativt militært apparat (Janowitz 1960). For Janowitz representerer en tettere identifikasjon mellom det sivile samfunn og *borgersoldaten* et normativt ideal for et lands væpnede styrker, men dette forutsetter nødvendigvis at de adferdsmønstre som bringes med over i det militære domenet, ikke *hindrer*, men snarere er av en slik art at de *fremmer* utøvelsen av den militære virksomheten.

Hvilke sosiale eller kulturelle faktorer er det da som først og fremst bestemmer rammene for den militære virksomheten? Her spriker svarene i mange retninger. Mye av litteraturen innen dette feltet er i første rekke opptatt av å finne forklaringer på vestlig militær overlegenhet. Hva er det som gjør at vestlig militær makt gjennom grovt sett fem århundrer (eller mer) har dominert over alle sine motstandere?

Det vil føre alt for langt å gå inn på dette spørsmålet i detalj, men noen momenter kan like fullt nevnes.

Victor Davis Hanson (2001) argumenterer for at det finnes en særegen ”Western way of warfare” som er forankret i bestemte kulturelle og sosiale særtrekk – politisk pluralisme, demokrati, individualisme, privat eiendom, militarisme etc. Poenget for Hanson er at den politisk-kulturelle miks som utgjør vestlig kultur, fremmer et bestemt sett militære praksiser preget av kompromissløs og brutal forfølgelse av målet gjennom total seier over fienden. Der ikke-vestlige styrker har vært opptatt av tilfeldige raid og plyndring, har vestlig krigføring siden den greske antikken dominert over sine fiender gjennom en konsekvent orientering mot ”militær nødvendighet” (Hanson 2001 s. 21).

En mer spesifikk hypotese enn Hansons nokså vage tolkningsskjema, er at *demokratiske regimer* gjennomgående vinner over sine motstandere. Dette er en hypotese som hevdes å ha empirisk belegg, og som kan knyttes til et fremherskende sett verdier og adferdsnormer i demokratiske stater: (i) politisk legitimitet fører til høyere moral blant soldatene; (ii) individualisme fører til større initiativ; (iii) demokratiske systemer skaper ansvarlige ledere som unngår risikofylte militære eventyr (Reiter og Stam 2002). Hypotesen har imidlertid møtt kritikk på to plan. For det første det empiriske: Michael C. Desch (2002) peker på at tallmaterialet som legges frem, ikke er egnet til hverken å bekrefte eller avkrefte hypotesen. Hans konklusjon er at ”regime type hardly matters”. På det metodiske plan hevder Risa Brooks (2003) at forfatterne blander sammen prosessuelt demokrati på den ene siden, og verdier som individualisme og liberalisme på den andre, og at det ikke er mulig skille årsaksfaktorene fra hverandre. Det som skaper militær

effektivitet kan i realiteten være *regimeuavhengige* faktorer som primært virker på det individuelle plan.

En slik faktor kan være *nasjonalisme*. En studie av japansk militær effektivitet under Andre verdenskrig mener å kunne identifisere en sammenheng mellom nasjonalisme, offervilje og militær *dyktighet* gjennom økt individuell motivasjon til å drepe og å risikere å dø, og *tilpasningsevne*, gjennom økt vilje til å ta i bruk spesielle operasjonsmodi, f.eks. selvmordangrep (Reiter 2007).

Samtidig kan det finnes belegg for at *omstridt* nasjonalisme virker hemmende for militær effektivitet. I det etniske splittede Irak (under Baath-regimet) førte diskriminering i rekruttering til og ledelse av de væpnede styrkene til svak motivasjon, lite fleksible operasjonsmønstre og en svekkelse av trening og utdanning (Hoyt 2007). Resultatet var bl.a. at store mengder soldater – spesielt tvangsutskrevne mannskaper fra landets shia-befolkning – overga seg uten kamp under krigen i 1991.

Stephen Biddle finner i en studie av stridsutfall¹¹ at ”human capital, civil-military relations and culture account for much of the effectiveness bonus normally associated with regime type” (Biddle 2004 s. 526). Resultatene kan altså tyde på at det i realiteten er ulike bakenforliggende faktorer knyttet til individer og samfunn som skaper forutsetninger for militær effektivitet. I Biddles analyse fremheves kunnskap, helse, utdanningsnivå, fravær av konflikt mellom det politiske og militære lederskapet, og kulturell bakgrunn (definert etter dominerende religion) som bestemmende for hvordan soldater og avdelinger evner å utnytte terreng og våpenteknologi til å vinne i strid.

Hva er den kausale sammenheng mellom ulike sosiale og kulturelle faktorer og militær effektivitet? Her har vi mindre å bygge på. Flere av de studiene som er presentert ovenfor, antyder imidlertid at intern splittelse og fragmentering i et samfunn svekker kapasiteten til samhold og kollektiv handling. Dette kan virke svært ødeleggende på militær effektivitet, primært fordi effektiv gjennomføring av militære operasjoner i stor grad bygger på evnen til opptre koordinert og til å forfølge felles, heller enn individuelle, mål.

Nøkkelbegrepene her er *kollektiv handling* og *effektivitet*. Spørsmålet er hva det er som skaper denne kapasiteten? Her kan vi støtte oss på forskningen om *sosial kapital*. Begrepet sosial kapital er knyttet til sosiale nettverk preget av tillit og stabile forventninger om gjensidighet og samarbeid. Hypotesen som ligger til grunn for den videre analysen, er at kollektiv handling lettere lar seg realisere i samfunn preget av høy sosial kapital, og at disse derfor vil ha mer effektive organisasjoner – også militære – enn samfunn preget av lav sosial kapital.

I det følgende vil vi gå nærmere inn på begrepet sosial kapital og søke å trekke ut noen slutninger om militær effektivitet. Vi vil også se om det er noe i det empiriske materialet som kan si noe om effektene på det militære området. Deretter vil vi søke å utvikle vår analysemodell nærmere, og

¹¹ Måleenheten er relative tapsrater (Loss Exchange Ratio), dvs. angriperens tap dividert med forsvarerens tap.

belyse denne med eksempler, primært fra norsk historie. Avslutningsvis vil vi drøfte mulige utviklingsretninger og utfordringer Norge kan stå overfor i fremtiden.

3 Sosial kapital og militær effektivitet

Sosial kapital er ikke en entydig størrelse, men omfatter en rekke aspekter ved sosial interaksjon mellom individer. Til forskjell fra andre former for kapital – fysisk kapital eller human kapital – er sosial kapital ikke knyttet til fysiske gjenstander eller til egenskaper ved enkeltindivider, men springer ut fra egenskaper ved relasjonene mellom mennesker i et samfunn. Sosial kapital kan derfor ikke forbrukes, som f.eks. fysisk kapital, men produseres og reproduseres gjennom bruken av den.

Det er en nær forbindelse mellom generell tillit og sosial kapital. Grunntanken er at sosial interaksjon innenfor nettverk skaper tillit og forenkler ulike handlinger for aktørene innenfor dette nettverket. Grunnen til dette er at sosial kapital reduserer behovet for å *kontrollere* andre aktørers adferd. Det er således også en sammenheng mellom sosial kapital og risiko. Tillit fjerner, eller reduserer, risikoen ved å inngå ulike sosiale relasjoner – f.eks. en økonomisk transaksjon – ved at aktørene, uten spesielle anstrengelser, og dermed forholdsvis kostnadsfritt, kan forutsette at andre parter oppfyller sine forpliktelser.

3.1 Hva er sosial kapital?

Begrepet sosial kapital kan betraktes fra ulike synsvinkler. James Coleman, som brakte begrepet inn i forskningen i slutten av 1980-årene, ser på sosial kapital som en bestemt form for *ressurs* som er tilgjengelig for en aktør. Coleman knytter sosial kapital til dens funksjon, som er å gjøre bestemte typer handlinger mulig for en gitt aktør, som i en annen sosial kontekst ville vært umulig. Et eksempel Coleman bruker, er prissamarbeid mellom bedrifter, som er mulig når individer i forskjellige virksomheter operer innenfor et nettverk og kan dele informasjon (Coleman 1988 s. 98).

For Coleman har sosial kapital preg av å være et kollektivt gode, som – når det først er produsert – kan benyttes av andre, uavhengig av om man har tatt del i produksjonen av det. Coleman hevder derfor at sosial kapital tenderer til å underproduseres. Denne forståelsen bestrides av Francis Fukuyama som ser på sosial kapital som en kulturell bestanddel av moderne samfunn. Fukuyama definerer sosial kapital som: "... an instantiated informal norm that promotes cooperation between two or more individuals" (Fukuyama 1999 s. 1). Fukuyama plasserer denne normen i en historisk sammenheng hvor den springer ut av opplysningstradisjonen og etableringen av formelle institusjoner, rettsstat og rasjonell tenkning.

Denne tilnærmingen til sosial kapital deles også i det store og hele av Robert Putnam som definerer sosial kapital som: "... social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them" (Putnam 2000 s. 19). Der Fukuyama forankrer begrepet i den historiske fremveksten av moderne samfunn, er derimot Putnam mer opptatt av fremveksten av sosiale

nettverk – spesielt uformelle, knyttet til nabolag, arbeidsplass etc. – som forutsetning for sosial kapital.¹²

Sosial kapital kan på mange måter forstås som et biprodukt av andre aktiviteter. Dette innebærer at virkningene av sosial kapital spres til en større gruppe enn de som er umiddelbart berørt av aktiviteten. Disse virkningene kan være både positive og negative. Grupper med sterkt indre samhold (mye sosial kapital) – f.eks. mafiagrupper – kan eksempelvis spre frykt og mistillit i samfunnet gjennom å begå kriminelle handlinger.

I samfunn hvor sosial kapital primært eksisterer innenfor nære nettverk – typisk familie- og slektsbaserte samfunn – vil virkningene for samfunnet utenfor i hovedsak være negative. I slike samfunn vil det f.eks. ofte være sosialt akseptert å stjele på vegne av sin familie. Vi har tidligere – i innledningskapitlet – referert til skillet mellom ”bonding” og ”bridging” sosial kapital. I litteraturen skilles det også mellom ”tykk” og ”tynn” tillit. Den tykke tilliten er den som underbygger ”bonding” sosial kapital, og den finnes særlig i tradisjonsbundne samfunn og i tett integrerte sosiale nettverk. Denne tilliten er hovedsakelig basert på sterk sosial kontroll. Det kan derfor stilles spørsmål ved i hvilken grad vi overhodet kan snakke om *tillit* i egentlig forstand i denne sammenhengen.

De positive effektene av sosial kapital oppstår når de sosiale relasjonene sprenger ut av de snevre rammene i tradisjonelle samfunn. Med moderniseringen av samfunnet utvides rekkevidden for sosiale kontakter ut over rammene for direkte sosial kontroll. Når kontrollen blir svakere må sosialt samkvem bygge på en annen form for tillit. ”Tynn” tillit karakteriserer relasjoner med begrenset mulighet for å kontrollere eller ha spesifikk informasjon om menneskers handlinger. ”Tynn” tillit er altså fundamentet for ”bridging” sosial kapital. Robert Putnam karakteriserer ”bonding” sosial kapital som en form for sosiologisk *superlim*, og ”bridging” sosial kapital som et sosiologisk *smøremiddel* (Putnam 2000 s. 23).

En annen måte å se denne distinksjonen på er ved begrepet *tillitsradius* (”radius of trust”, Fukuyama 1999). Utgangspunktet er at enhver gruppe i et samfunn har en spesifikk tillitsradius, dvs. antallet individer som deler normer for samarbeid og gjensidighet. Aktivitetene til disse gruppene kan ha både negative og positive ringvirkninger. Skillet går imidlertid mellom samfunn hvor ulike gruppers tillitsradier *overlapper* og der hvor de ikke gjør det. Samfunn med overlappende tillitsradier vil derfor tendere mot å produsere mer samarbeid og tillit enn samfunn uten. Overlappende tillitsradier muliggjør koordinering basert på uformelle normer, og dette er en forutsetning for å kunne gjennomføre alle typer store, komplekse og teknologisk avanserte operasjoner.

¹² Et hovedpoeng for Putnam i boka *Bowling Alone* fra 2000, er at det skjer et forfall av sosial kapital i USA nettopp ved svekkelsen av alle de uformelle nettverkene som tidligere bandt borgere sammen; mens amerikanere tidligere bowlet i klubber, er det nå altså ”bowling alone”.

3.1.1 Sosial kapital og kollektiv handling

Vi har ovenfor vært inne på hvordan sosial kapital fungerer i et samfunn. I det følgende vil vi gå nærmere inn på ett aspekt ved sosial kapital; hvordan sosial kapital påvirker evnen til kollektiv handling.

Problemstillinger knyttet til samarbeid mellom individuelle aktører – kollektiv handling – har en sentral plass i samfunnsvitenskapene. Kollektive handlingsproblemer oppstår i situasjoner hvor en gruppe individer har en eller annen felles interesse, og hvor det samtidig er en potensiell konflikt mellom gruppens felles interesse og hvert enkelt individs individuelle interesser. Innenfor spillteorien er *fangens dilemma* en kortfattet representasjon av denne type situasjoner.

Tidlige arbeider (Hardin 1968) la til grunn at rasjonelle aktører, stilt overfor dilemmaet mellom å velge samarbeid eller ikke-samarbeid, normalt ville velge det siste ettersom dette er den beste løsning uansett hva motparten velger. Ikke-samarbeid er altså spillets *likevektsløsning*. Dette tvinger spillerne til å velge adferd som gir det kollektivt dårligste resultat. Samtidig tilsier partenes nyttefunksjoner at det ligger et betydelig nyttepotensial i gjensidig samarbeid. Dilemmaet oppstår fordi begge parter samlet sett ville tjene på å velge samarbeid, men ikke er i stand til det av frykt for å bli offer for den andre partens ikke-samarbeidsstrategi.

Nyere forskning har imidlertid forkastet forutsetningen om universelt egoistiske aktører. Det vil alltid finnes individer som handler på ikke-egoistisk grunnlag, og de valg individer gjør er i praksis oftest sterkt påvirket av ulike kontekstuelle faktorer (Ahn og Ostrom 2002 s. 9–10). Sosial kapital i et samfunn er en slik kontekstuell faktor og bidrar til å fremme gjensidig samarbeidsorientert adferd. Innenfor Ahn og Ostroms skjema skaper sosial kapital forutsetninger for kollektiv handling gjennom (i) å påvirke antagelser om andres adferd, og (ii) påvirke selve adferden (dvs. fremme samarbeid).¹³

Kollektiv handling er en hovedfaktor for bl.a. økonomisk produktivitet. Sosial kapital er derfor – gjennom å fremme evnen til kollektiv handling – en sentral faktor for å forklare ytelser innen en rekke samfunnssektorer. En dansk rapport fra 2007 (Møller, Hasle 2007) peker på at sosial kapital gjør produksjon i en virksomhet mer effektiv. Rapporten sier bl.a. ”Jo mindre sosial kapital der er akkumulert i en virksomhet, desto fler ressurser må der anvendes på ledere og kontrol ...”. På den annen side skaper forekomst av sosial kapital et ”... potensiale som frigjøres når medarbejderne på eget initiativ sørger for problemløsning og tager initiativ til innovation af processer og produkter” (Ibid. s. 32).

Det er også all grunn til å tro at denne effekten også gjør seg gjeldende på samfunnsnivå. Robert Putnam hevder at sosial kapital, i tillegg til å være et gode for enkeltindivider, kan hjelpe ”... neighbourhoods and even entire nations, to create wealth” (Putnam 2000 s. 322). Samtidig har

¹³ Ahn og Ostrom (2002) betrakter tillit som en kognitiv størrelse knyttet til i hvilken grad en person (”trustor”) har tillit til andre (”trustee”). En ”trustor” kan velge å vise tillit – ”entrust” – gjennom en aktiv handling hvor forventningen er at motparten – ”trustee” – gjengjelder handlingen. Sosial kapital fremmer kollektiv handling ved å påvirke, først, ”trustors” antagelser om ”trustees” adferd og dernest ved å påvirke ”trustees” preferanser til å velge samarbeid.

mangel på sosial kapital blitt koblet til ineffektiv offentlig administrasjon. En studie av regionale parlamenter i Italia fant store forskjeller i hvor godt de politiske organene fungerte, og at dette kunne knyttes til store regionale ulikheter i omfanget av sosiale nettverk og organisasjoner borgerne kunne delta i – kort sagt, i ulikheter i sosial kapital (Putnam 2000 s. 344–346).

3.1.2 Ulikheter i sosial kapital – årsaker og konsekvenser

Sosial kapital lar seg vanskelig observere og måle direkte. Man kan få en indikasjon på forekomsten av sosial kapital i et samfunn ved å observere f.eks. deltagelse i frivillige organisasjoner, men dette vil uansett bare være et høyst indirekte og usikkert mål. En annen kilde til informasjon er data fra spørreundersøkelser. Her finnes det en rekke målinger, både nasjonale og internasjonale. Internasjonalt er den mest brukte datakilden World Values Survey (WVS).¹⁴

Vi har ovenfor pekt på den nære sammenheng mellom sosial kapital og sosial tillit. WVS stiller en rekke spørsmål som berører tillit, både generell og mer spesifikk tillit, f.eks. tillit til familie, institusjon-er etc. Et av de sentrale spørsmålene for generell tillit dreier seg om i hvilken grad man mener å kunne ha tillit til mennesker man møter for første gang.

Svarene avslører et svært interessant bilde. Tall fra noen utvalgte land er gjengitt i tabellen nedenfor.¹⁵

	Norge	Sverige	Finland	Storbritannia	Tyskland	Italia	Russland
Fullstendig	6,5 %	6,1 %	2,7 %	2,4 %	0,8 %	0,3 %	0,6 %
Noe	60,0 %	63,4 %	49,3 %	46,9 %	25,3 %	19,0 %	13,7 %
Ikke særlig mye	27,6 %	24,5 %	39,4 %	36,5 %	51,1 %	54,5 %	45,8 %
Ikke i det hele tatt	5,8 %	6,0 %	8,7 %	14,2 %	22,8 %	26,2 %	39,9 %

Tabell 3.1 Oversikt over sosial tillit i et utvalg land målt etter svar på spørsmål om i hvilken grad respondentene har tillit til mennesker man møter for første gang. Svaralternativene er: "Trust completely", "Trust a little", "Not trust very much", "Not trust at all". (Kilde: WVS Databank.)

Vi ser at Norge og Sverige skiller seg ut med svært høye verdier for generell tillit, mens Finland og Storbritannia er i en mellomstilling. Tyskland, men særlig Italia og i enda større grad Russland, scorer lavt.

En annen studie, som ser på determinanter på individnivå for sosial kapital, finner at europeiske land kan deles inn i tre grupper ("clustere") avhengig av innslaget av sosial kapital i samfunnet (Kaasa, Parts 2008). Studien omfatter 31 land. Land innenfor Cluster 1 er karakterisert av høy

¹⁴ www.worldvaluessurvey.org WVS har siden 1981 foretatt jevnlig undersøkelser i en rekke land om ulike verdi- og kulturelle faktorer. Det er gjennomført fem "bølger" med undersøkelser. Til nå er 77 000 respondenter intervjuet i 97 land med til sammen 6,7 mrd. innbyggere.

¹⁵ Tallene er fra WVS 2005–2007. Det ble hentet inn data fra til sammen 57 land.

sosial kapital. Cluster 2 er karakterisert av midlere nivåer for sosial kapital, og Cluster 3 av lav sosial kapital.

Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
Danmark	Østerrike	Albania
Finland	Belgia	Hviterussland
Tyskland ¹⁶	Frankrike	Bosnia og Herzegovina
Island	Hellas	Bulgaria
Nederland	Irland	Russland
Sverige	Italia	Serbia og Montenegro
	Luxemburg	Ukraina
	Malta	
	Spania	
	Kroatia	
	Den tsjekkiske republikk	
	Estland	
	Ungarn	
	Latvia	
	Litauen	
	Polen	
	Slovakia	
	Slovenia	

Tabell 3.2 Regionale cluster etter innslag av sosial kapital

Tabellen avdekker en sterk geografisk deling av land og regioner etter sosial kapital.¹⁷ Cluster 1 – land med høy sosial kapital – er konsentrert til det nordvestlige Europa. Cluster 2 er en mer blandet gruppe land, men er i hovedsak fordelt i Sentral-Europa og ved Middelhavet. Landene i Cluster 3, som er preget av lav sosial kapital, finnes på Balkan og i Øst-Europa.¹⁸

Hvilke faktorer kan forklare disse forskjellene? Jan Delhey og Kenneth Newton (2005) søker å finne makroorienterte forklaringer på ulikheter i sosial tillit.¹⁹ De finner fire hovedfaktorer som klart disponerer for høy sosial tillit: (i) protestantisk religion²⁰, (ii) økonomisk velstand, (iii) fravær av korrupsjon ("good government") og (iv) likhet (etnisk og økonomisk). Sosial tillit er sterkest der disse faktorene opererer i kombinasjon. Her scorer de nordiske land høyt på alle faktorer, noe som får artikkelforfatterne til snakke om *nordisk eksepsjonalisme* på dette feltet.²¹

¹⁶ Det er en tilsynelatende inkonsistens mellom plasseringen av Tyskland i gruppen av land med høy sosial kapital og landets relativt lave score på WVS's mål for generell tillit. Forklaringen kan være at Kaasa og Parts opererer med et mer omfattende mål for sosial kapital (jf. fotnote 17) som fanger flere dimensjoner enn WVSs mål for sosial tillit.

¹⁷ Studien benytter en indeks for sosial kapital bestående av fem dimensjoner: Formelle nettverk, uformelle nettverk, generell tillit, institusjonell tillit og normer (Kaasa, Parts 2008, appendiks, tabell 3).

¹⁸ Studien deler i tillegg landene i to undergrupper – overgangsland ("transition countries") og ikke-overgangsland. Denne inndelingen er utelatt i tabellen som er gjengitt her.

¹⁹ Sosial tillit og sosial kapital er ikke ekvivalente størrelser, men nivå for generell tillit kan gi en god pekepinn på akkumulert sosial kapital i et samfunn.

²⁰ "... the Protestant ethic has left an historical imprint on cultures of equality and the importance of consistently trustworthy behaviour" (Delhey, Newton 2005 s. 323). For øvrig er det ingen sterke koblinger mellom sosial kapital og andre religioner eller trosretninger.

²¹ USA rommer store ulikheter i sosial kapital innenfor sine grenser. Det er et interessant, men ikke overraskende faktum at det nettopp er de skandinaviske innvandrersstatene – Minnesota, Nord- og Sør-

Spesielt legger studien vekt på at de nordiske land er etnisk homogene, velstående og preget av godt styresett. Vi skal ikke gi oss inn på en diskusjon om retningen på årsak og virkning her, men kan bare konstatere at sosial tillit (og sosial kapital) og en rekke kulturelle og sosio-økonomiske faktorer inngår i ett og samme syndrom.

Et av de sterkeste funn fra forskningen er sammenhengen mellom ulikhet – spesielt etnisk heterogenitet – og sosial tillit. Her finnes det to konkurrerende hypoteser. Den første – *kontakt-hypotesen* – sier at manglende tillit mellom grupper og individer med ulik bakgrunn skyldes uvitenhet, og at mer gjensidig kontakt fjerner fordommer og skaper økt solidaritet og tillit. Den motsatte hypotesen – *konflikthypotesen* – sier at ulikhet fører til solidaritet innad i egen gruppe, og mistillit mot andre. Argumentet for denne er primært knyttet til at kamp om knappe ressurser skaper konflikt og mistillit utad, men samtidig sterk solidaritet innad i egen gruppe.

Med utgangspunkt i data fra USA dokumenterer Robert Putnam (2006) at det er en klart negativ sammenheng mellom etnisk ulikhet og sosial tillit. Mennesker som bor i områder med stor etnisk heterogenitet scorer lavt på spørsmål om tillit, mens mennesker fra etnisk homogene områder har svært mye høyere tillit til andre. Og det er den etniske faktoren som er avgjørende; selv om man kontrollerer for en rekke sosioøkonomiske faktorer som alder, utdanning, velstand, språk etc., gjenstår etnisk heterogenitet i lokalmiljøet som den faktoren som forklarer mest. Etnisk blandete miljøer fører til lavere sosial tillit.

Putnams studie viser imidlertid også et annet overraskende resultat. I motsetning til hva konflikt-hypotesen sier, oppstår det *ingen* økning i solidaritet og tillit rettet innad i etniske grupper som opererer i blandete miljøer. I stedet viser det seg at mennesker i etniske blandete nabolag har mindre tillit og færre sosiale kontakter også til mennesker fra samme etniske gruppe. Dette får Putnam til å konkludere at: ”Diversity seems to trigger not in-group/out-group division, but anomie or social isolation” (Putnam 2006 s. 149). Det empiriske materialet støtter altså ingen av de to første hypotesene. Kontakt mellom individer med ulik etnisk bakgrunn fører hverken til mer eller mindre konflikt gruppene imellom, men til sosial isolasjon – ”hunkering down” i Putnams terminologi.²²

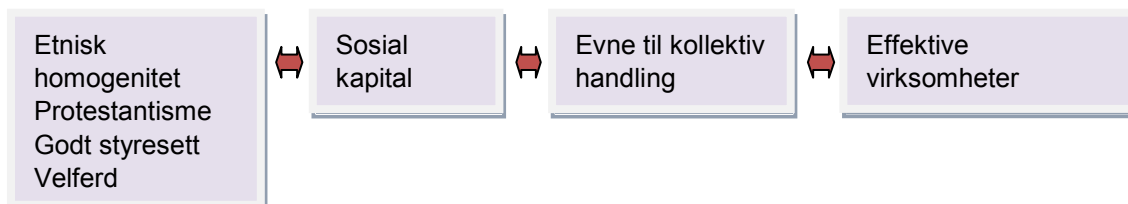
Hvilken konklusjon kan vi trekke? For det første at sosial tillit og sosial kapital er ujevnt fordelt, og at disse fenomenene kan gjenfinnes innen geografiske grupper av land med kulturelle og sosiale fellestrekk. De nordiske landene utmerker seg med svært høye verdier for sosial kapital. Delhey og Newtons studie (2005) viser at det finnes et sett tradisjonelle normer og praksiser som inngår i et tett syndrom: protestantisme, likhet, godt styresett, generell tillit og sosial kapital. Sosial kapital er i henhold til denne forståelsen primært en normativt og historisk betinget

Dakota – som scorer høyest på sosial kapital. I andre enden av spekteret er statene i ”the deep south” – Tennessee, Louisiana, Mississippi, Alabama og Georgia – med svært lave verdier for sosial kapital (Putnam 2000 s. 293).

²² Putnams studie inneholder ikke data for utvikling over tid. Dvs. det er ikke mulig å si om *endring* i etnisk diversitet påvirker sosial kapital på noen signifikant måte. Putnam hevder imidlertid som en hypotese, at en gradvis tilpasning og rekonstruksjon av etniske identiteter i et samfunn på lengre sikt kan bidra til å motvirke de negative effekter studien peker på (Putnam 2007 s. 161).

størrelse, og sekundært et strukturelt fenomen. For det tredje, etnisk blandete samfunn har mindre sosial kontakt og lavere verdier for sosial kapital enn etnisk homogene samfunn.

Vi har nå så å si beveget oss baklengs i vår modell, fra virkninger til bakenforliggende årsaker: Effektive virksomheter og effektive samfunn forutsetter evne til kollektiv handling; kollektiv handling fremmes av innslaget av sosial kapital i samfunnet; sosial kapital bygger på et identifiserbart sett av normer og praksiser knyttet til gjensidighet og samarbeid, jf. figur 3.3.

Figur 3.3 Mulig sammenheng mellom sosiale og kulturelle forutsetninger og effektivitet

3.2 Militær effektivitet

Hvilken relevans har disse funnene for militær effektivitet? I utgangspunktet kan man anta at militær effektivitet primært bygger på tett kontroll, formelle hierarkier, eksplisitte ordre og sanksjoner mot ikke-ønsket adferd. Denne lett karikerte fremstillingen stemmer imidlertid svært lite overens med militær virksomhet i praksis, hvor personlig initiativ og evne til å opptre i grupper er vitale forutsetninger. Det er altså all grunn til å anta at det som skaper forutsetninger for effektivitet i annen virksomhet, vil kunne ha samme effekt i militære operasjoner. Utviklingen av militær teknologi, automatisering og bruken av autonome systemer har ikke endret på dette forholdet. Snarere tvert i mot – sosial kapital-relaterte faktorer påvirker med stor sannsynlighet evnen til å utnytte teknologiske nyvinninger.²³

Før vi tar denne diskusjonen videre er det imidlertid nødvendig med noen få ord om vår avhengige variabel – militær effektivitet.

Begrepet militær effektivitet berører flere ulike faktorer som er knyttet til en stats evne til å konvertere ressurser til militær kapasitet og til å realisere militære og politiske mål. I tillegg til at begrepet kan betraktes fra en rent teknisk/økonomisk synsvinkel, rommer det dermed også et politisk aspekt. En gitt militær praksis kan være mer eller mindre effektiv alt etter om den lykkes med å realisere de mål som er satt for den.

For å presisere hva vi her mener med militær effektivitet, kan det være nyttig å trekke et skille mellom det som i engelsk språkdrakt kalles ”efficiency” og ”effectiveness”. Efficiency måler en stats evne til å konvertere ressurser av ulike slag – materielle, sosiale eller individuelle – til

²³ Denne sammenheng kan virke på mange nivåer. Det er imidlertid sterke indikasjoner på at sosial kapital spiller en sentral rolle i produksjonen av human kapital, f.eks. gjennom å skape bedre muligheter for den enkelte til utdanning og høyere kompetanse (Coleman 1988).

militær kapasitet, med et minimum av svinn. Et mer eller mindre godt dekkende norsk begrep kan være *kostnadseffektivitet*.

Effectiveness, på den annen side, sier noe om hvor godt en militær organisasjon løser sine oppgaver med de ressurser den har tilgjengelig på et gitt tidspunkt. En norsk oversettelse kan være *resultateffektivitet*. Effektivitet i denne betydningen er imidlertid vanskeligere å definere presist. Kostnadseffektivitet vil gjerne uttrykkes i økonomiske termer – dvs. hvor mye man kan redusere kostnadene for å frembringe en gitt mengde militære ressurser. Resultateffektivitet kan derimot bare vurderes i forhold til de resultater – militære eller politiske – anvendelsen av militære styrker kan produsere. Dette kan være relativt ukomplisert dersom det er mulig å relatere ytelsen til utfall av enkeltengasjementer eller sluttresultatet i krig. Beregninger av effektivitet blir imidlertid straks vanskeligere når man gir militære styrker andre og mindre klart definerte oppgaver, som det for eksempel er tilfelle i stabiliseringsoperasjoner.

Problemstillingen i denne studien er ikke evnen til å omsette ressurser til militær kapasitet, men hvordan den militære kapasiteten kan omsettes til militære (og i siste instans politiske) resultater. Effektivitet kan dermed defineres som den militære organisasjonens evne til å iverksette en gitt doktrine og realisere et gitt mål. Effektiviteten bygger en rekke faktorer: riktig og tilstrekkelig utstyr med god nok kvalitet, treningsstandard, ledelse, hensiktsmessig operasjonskonsept, moral, samhold, evne til å planlegge, understøtte og utføre komplekse operasjoner etc. Militær effektivitet er kort sagt en nøkkelfaktor for enhver vellykket anvendelse av militær makt. Vi skal i det følgende betrakte dette i lys av noen empiriske funn.

3.3 Sosial kapital som styrkemultiplikator

Vi har i kapittel 2 berørt en rekke empiriske eksempler fra krigshistorien hvor det kan være grunn til å anta at utfallet, i det minste delvis, har hatt sammenheng med sosiale eller kulturelle faktorer som er interne for de stridende partene. Diskusjonen tidligere i dette kapitlet har vist at det er sterke sammenhenger mellom forekomst av sosial kapital i samfunnet og effektivitet i alminnelighet (selv om vi ikke kan vite sikkert hvilken vei årsakspilene peker). Vi vil nå se om det finnes forskning som kan indikere om det samme gjør seg gjeldende for militær effektivitet.

Generell tillit og sosial kapital kan på sett og vis si oss noe om forventet adferd. Et sentralt aspekt ved det vi kan kalle *tillitsfull adferd* er at dette bidrar til felles nytte, selv om det ikke er knyttet spesifikke sanksjoner – hverken positive eller negative – til adferden.²⁴ Denne adferdstypen har helt åpenbare militære nytteeffekter. Det kan imidlertid være vanskelig å identifisere effekten av tillitsfull adferd ("Organizational Citizenship Behaviors" (OCB)), all den stund militær virksomhet i stor grad gjennomføres av adferd som er både ordrebasert og knyttet til formelle systemer for belønning og sanksjon.

²⁴ Denne typen adferd innbefattes i begrepet "Organizational Citizenship Behaviors" (OCB). Organ m.fl. (2006) definerer dette slik: "Individual behavior that is discretionary, not explicitly recognized by the formal reward system, and in the aggregate promotes the efficient and effective functioning of the organization" (ibid. s. 3). Tanken er at det eksisterer en kulturelt og normativt betinget predisposisjon i visse samfunn for at oppgaver utføres etter en viss standard uavhengig av overordnet kontroll med den som utfører oppgaven. Andre begreper som fanger inn dette fenomenet er yrkesetikk, arbeidsmoral etc.

Som vi har pekt på ovenfor (jf. kapittel 3.1.2), har studier fra USA vist en negativ sammenheng mellom etnisk heterogenitet og sosial kapital. En studie av deserteringer i Nordstatsarmeen under den amerikanske borgerkrigen (1861–1865) viser at kompanier som var rekruttert fra etnisk homogene samfunn, hadde en langt lavere andel ulovlig fravær og desertering, enn kompanier som var rekruttert fra etnisk blandete samfunn. Samtidig var det formelle sanksjonssystemet i Nordstatsarmeen svakt; risikoen for å bli tatt og straffet for desertering var relativt liten, slik at valget om å bli værende ”i linjen” i stor grad må forstås som et individuelt valg basert på den enkelte soldats oppfatning av hva som er riktig eller passende adferd (Costa og Kahn 2003).²⁵

Det kan også noteres at desertering i Wehrmacht-avdelinger som var sammensatt av ”Volksdeutsche”²⁶ og soldater med bl.a. polsk, østerriksk og tsjekkisk bakgrunn under Andre verdenskrig, var langt høyere enn i rent tyske avdelinger. I hvilken grad dette kan knyttes til svak identifikasjon med politiske eller ideologiske mål, er usikkert. Samtidig viser intervjuer som ble gjort etter krigen, at ideologisk motivasjon spilte en underordnet rolle som motivasjonsfaktor for Wehrmacht-soldater i alminnelighet; det som motiverte dem til å fortsette å kjempe var primært de sammenbindende sosiale og psykologiske krefter mellom soldatene i en avdeling. Her kan selvsagt individuelle motiver variere, men bl.a. ulikheter i språk og generell mistillit kan ha hindret etablering av sterke psykologiske bindinger i de blandete avdelingene (Shils, Janowitz 1948 s. 285).

Evnen til å utnytte militær teknologi påvirkes også av etnisk fragmentering, spesielt der denne er forbundet med diskriminerende praksis. Hoyt (2007) peker på at diskriminering i den irakiske hæren svekket trening og utdanning, og hindret dermed soldatene fra å tilegne seg kunnskap som er nødvendig i moderne strid. I tillegg var antallet deserteringer blant kurdiske og shia-dominerte avdelinger svært høyt under og etter Desert Storm i 1991 (Hoyt 2007 s. 69–71). Det er i dette lys neppe overraskende at irakiske styrker scorer konsistent lavt på alle mål for stridseffektivitet (CEV), også lavere enn egyptiske og syriske styrker (Dupuy 1978 s. 632, Dupuy 1980 app. B-7).

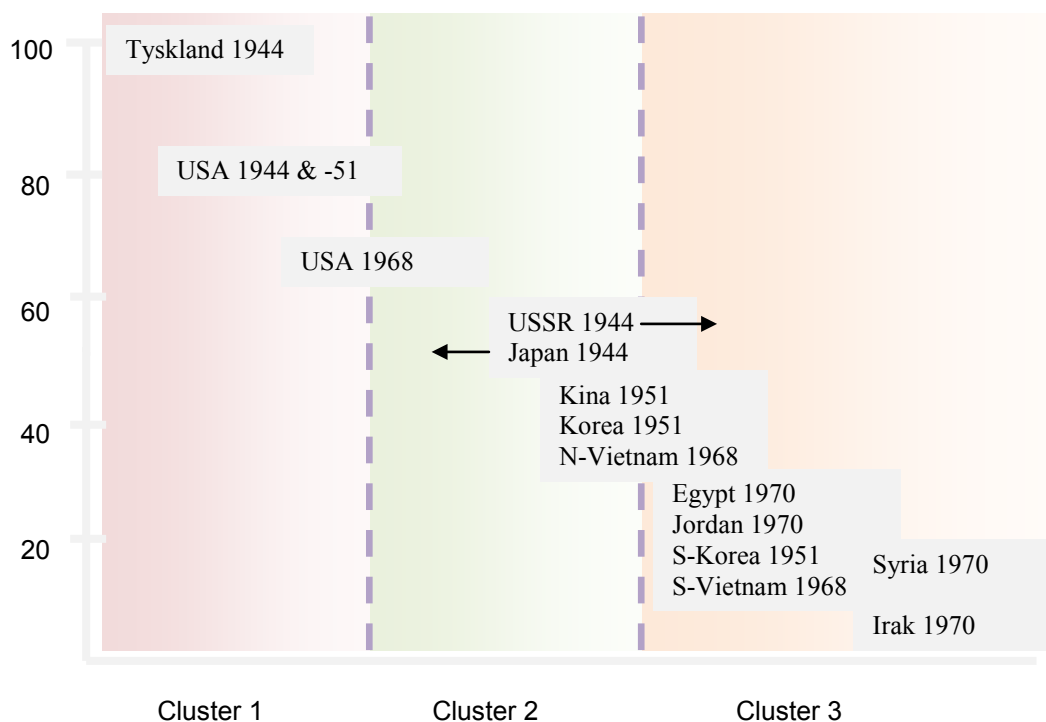
Også på et mer allment plan kan det være grunn til å anta at militær effektivitet har sammenheng med sosial kapital i samfunnet. Det er for eksempel et slående sammenfall mellom Kaasa og Parts’ (2008) inndeling av land i ulike cluster etter forekomst av sosial kapital i samfunnet og Dupuys rangering av land etter Combat Effectiveness Values (se figur 3.4). Tyskland (et land i Cluster 1) har konsekvent høyere CEV enn Russland (i Cluster 3). Når det gjelder USA, som er sammenlignet i Dupuys studie (jf. kapittel 2.1.3), er det typisk stor variasjon i sosial kapital. Amerikanske enheter scorer omlag 80 prosent av tyske enheter mht. CEV, basert på data fra Andre verdenskrig. Det kan også være interessant å merke seg at Finland (Cluster 1) under Vinterkrigen (1939–1940) hadde langt mindre tap enn Russland (Cluster 3). Tapstallene er imidlertid svært usikre – spesielt på russisk side, men et rimelig anslag er at tapsraten var omlag 1:10.²⁷

²⁵ Av anslagsvis 200 000 desertører ble 80 000 tatt og ført tilbake til sine avdelinger, og bare et mindre antall – 147 – ble henrettet (Costa og Kahn 2003 s. 10).

²⁶ Etnisk tyske individer bosatt utenfor Tysklands grenser.

²⁷ Tapstall fra Vinterkrigen er beheftet med store usikkerheter, ikke minst på sovjetisk side, noe som bl.a. skyldtes at Den røde arme ikke utstedet tjenestebøker til regulære soldater. Generelt sett var imidlertid små finske styrker ofte i stand til å stanse eller slå svært mye større sovjetiske styrker. Eksempelvis regner en

Stridseffektivitet
basert på CEV (Dupuy)

Figur 3.4 Sammenheng mellom stridseffektivitet og sosial kapital. Figuren bygger på ulike kilder. Tall for stridseffektivitet er hentet fra Dupuy (1980). Landene i Dupuys analyse er tentativt rangert etter sosial kapital, jf. Kaasa og Parts (2008) og Gismondi (2009).

Det finnes også studier som søker å knytte en mer direkte forbindelse mellom sosial kapital og militær effektivitet. Mark Gismondi benytter en inndeling av land i tre ”bands” etter innslaget av sosial kapital i samfunnet (Gismondi 2009). Band 2 og 3 representerer midlere og høye nivåer, band 1 representerer lav sosial kapital.²⁸ Inndelingen er basert på et annet utvalg av land, men er grovt sett analog med Kaasa og Parts’ inndeling i cluster. Gismondi finner moderat til sterk støtte for følgende hypoteser:

- Stater som iverksetter komplekse, manøverorienterte operasjoner, vil være i band 2 eller 3 (høy sosial kapital).
- Stater som angriper med utmattelsesorienterte metoder mot forsvarere som opererer etter manøverprinsipper, vil være i band 1 (lav sosial kapital).
- Stater som iverksetter geriljaoperasjoner eller terrorangrep (”punishment strategies”) vil være i band 1 (lav sosial kapital).

med at til sammen 30 000 av den samlede mannskapsstyrken på 35 000 i 44. og 163. divisjon omkom i stridene med finske styrker i kampene på veistrekningen Soumissalmi-Raate. De finske styrkene i området talte ikke over 4500 soldater (Edwards 2008 s. 147, 162).

²⁸ Gismondi benytter et mål for ”in-group collectivism practices” som indikator for samfunn med liten tillitsradius (jf. Fukuyama 1999). Vi vil her anta at dette også er et valid mål for sosial kapital.

- Det er en positiv (men avtagende) sammenheng mellom høye nivåer for sosial kapital og seier i krig.
- Stater med høy sosial kapital vil vinne over stater med lav sosial kapital der kvantitative styrkeforhold er like ("fair fights") (Gismondi 2009 s. 25–32).

Dupuy (1980) finner sterk sammenheng mellom kampevne ("troop capability in combat") og *familiestørrelse* (negativ), *fødselsrate* (negativ), *lesekyndighet* (positiv) og *temperatur i landets hovedstad i årets varmeste måned* (sic) (negativ). Dette er selvsagt ikke faktorer som måler sosial kapital direkte. Snarere sier disse noe om grad av modernisering i et samfunn. Det er imidlertid en sentral tese i sosial kapital-forskningen at høy sosial kapital og generell tillit er assosiert med økonomisk og sosial modernisering. Slik sett kan disse resultatene – om man ser bort fra den siste faktoren – også gi informasjon om effekten av sosial kapital på stridseffektivitet.

Disse funnene kan selvsagt ikke brukes til å forutsi utfall av enkelttilfeller. Sammenholdt med den empiriske gjennomgangen i kapittel 2 gir dette likefullt en indikasjon på sammenhenger mellom sosial kapital og militær effektivitet. Hovedkonklusjonen er at militære styrker som er rekruttert fra samfunn med høy sosial kapital og høy generell tillit, med et større innslag av tillitsfull adferd og større evne til kollektiv handling enn samfunn hvor "tykk" tillit og snevre tillitsradier dominerer, også har større militær effektivitet. Slik sett kan sosial kapital oppfattes som en styrkemultiplikator – et tilskudd til militær ytelse – som kommer i tillegg til de rent materielle forutsetninger for en gitt militær avdelings stridsevne.

4 Sosial avskjerming og militær effektivitet

Drøftingen ovenfor antyder at det er en sammenheng mellom karakteristiske trekk ved ulike samfunn og effektivitet i militære organisasjoner. Spørsmålet vi skal stille i dette kapitlet er hvilken betydning *avskjerming fra samfunnet* kan ha for effektiviteten til militære styrker, og om ulike måter å organisere militærmakten på legger føringer for innslaget av samfunnsmessig påvirkning.

4.1 Åpen og lukket militær organisasjon

En total avskjerming av den militære organisasjonen fra det øvrige samfunn er neppe realistisk. Innflytelsen fra ytre påvirkning kan likevel begrenses ved å etablere interne strukturer som regulerer medlemmenes adferd, eller ved å utforme organisasjonen på bestemte måter. Det kan derfor være et nyttig utgangspunkt for analysen å trekke et skille mellom organisasjonsformer som er mer eller mindre åpne for innflytelse fra samfunnet. Vi vil legge følgende parametre til grunn:

- Rekrutteringssystem
Vi kan her skille mellom organisasjoner som baserer seg på verneplikt i en eller annen form²⁹, og slike hvor rekruttering skjer på frivillig basis – verving.
- Volum
En militær organisasjon kan være stor og bestå av mange soldater i forhold til antall innbyggere, eller være liten og bestå av relativt sett få.
- Type virksomhet
Militær virksomhet kan grovt sett deles i to hovedtyper – styrkeproduksjon og operativ virksomhet. Enhver militær organisasjon må kontinuerlig løse begge oppgaver. Vi vil imidlertid her skille mellom organisasjoner som hovedsakelig driver med styrkeproduksjon under fredsmessige vilkår, og slike som har fokus på gjennomføring av operasjoner.
- Tjenestetid
Grunnleggende soldatutdanning tar i alminnelighet om lag ett år. Tjenestetid innenfor denne rammen kan karakteriseres som ”kort”. Tjenestetid ut over dette vil falle i kategorien ”lang”.
- Teknologisk spesialisering
Militære systemer skiller seg i større eller mindre grad fra sivile. Grad av teknologisk spesialisering vil vi her karakterisere som ”lav” eller ”høy” (jf. tabell 4.1.)

	ÅPEN	LUKKET
Rekrutteringssystem	<i>Allmenn verneplikt</i>	<i>Verving</i>
Volum	<i>Stort</i>	<i>Lite</i>
Type virksomhet	<i>Styrkeproduksjon</i>	<i>Operativ</i>
Tjenestetid	<i>Kort</i>	<i>Lang</i>
Teknologisk spesialisering	<i>Lav</i>	<i>Høy</i>

Tabell 4.1 Typologi av militære organisasjoner

Med utgangspunkt i denne typologien kan vi antyde følgende hypoteser (jf. Rosen 1996 s. 29–30):

1. Militære organisasjoner vil være *mindre* tilbøyelig til å reflektere samfunnet dersom:
 - De er små i forhold til samfunnet og basert på en form for frivillig verving.
 - De er fysisk isolert fra samfunnet gjennom fjerntliggende tjenestesteder eller deltagelse i operasjoner for eksempel i utlandet.
 - De er psykologisk isolert fra samfunnet gjennom sosialisering og innprenting av militær kultur over lengre perioder.
 - Virksomheten omfatter tekniske funksjoner som er svært spesialiserte og hvor disse i stor grad bestemmer utforming av den militære strukturen.³⁰

²⁹ Verneplikt er et svært fleksibelt system for rekruttering som kan praktiseres på ulike måter. Allmenn verneplikt forutsetter at alle eller store deler av borgerne innkalles til tjeneste, mens en mer selektiv anvendelse av ordningen kan utnytte mindre deler av vernepliktmassen, uten at det nødvendigvis rokker ved systemet som sådan.

- Militær effektivitet er overordnet andre mål.

2. Militære organisasjoner vil være *mer* tilbøyelig til å reflektere samfunnet dersom:

- De er store i forhold til samfunnet og basert på verneplikt og/eller en eller annen form for allmenn mobilisering.
- De har fysisk nærhet til samfunnet, gjennomfører operasjoner på eget territorium eller er primært orientert mot styrkeproduksjon.
- De er psykologisk nært forbundet med det sivile samfunn gjennom kort tjenestetid, hyppige rotasjoner, mulighet til lengre fravær fra avdelingen og begrenset mulighet til å innprente militær disiplin.
- Virksomheten er preget av lite spesialisert teknologi.
- Militær effektivitet er ett blant mange mål.

Vi vil i det følgende gå mer direkte inn på sammenhengen mellom sosial avskjerming og militær effektivitet.

4.2 Rasjonale for avskjerming

Det finnes en rekke gode grunner for å etablere skarpe skiller mellom den militære organisasjonen og det øvrige samfunn. Militær virksomhet representerer på mange måter negasjonen av det som karakteriserer sivilt liv. Bruken av militær makt er i sitt vesen destruktiv; militære styrker oppnår sitt mål gjennom å ødelegge (eller true med å ødelegge) enhver trussel mot det samfunn de er satt til å forsvare. Den militære organisasjonen opererer da heller ikke innenfor rammen av det sivile samfunnet, men på et annet plan – nærmere bestemt innenfor et særegent politisk ”rom” hvor enhetene er *stater*.³¹ I dette rommet gjelder andre regler for hva som er tillatt, og hvor eksempelvis det å ta liv under bestemte vilkår ikke bare anses som akseptabelt, men som en forutsetning for å kunne oppnå virksomhetenes ytterste mål.

Siden rammene om virksomheten er forskjellig, er også de ferdigheter som vektlegges innenfor det militære system, i mange tilfeller annerledes enn de som kreves i samfunnet for øvrig. Militært personell gjennomgår derfor regelmessig utdanning, øving og trening i å håndtere våpen og annet utstyr som primært har som funksjon å utøve destruksjon av motstanderen mest mulig effektivt. Nå er det ikke slik at enhver kompetanse som kan ha verdi i det militære liv, er uten nytte i det sivile. Tvert imot er det mange eksempler på det motsatte. Like fullt adskiller militær virksomhet og militære ferdigheter seg fra sivile nettopp ved at den sammenheng de inngår i er forskjellig.

En av de viktigste funksjonene ved militær trening er å innprente et særegent sett av militære dyder. Nettopp fordi enkelte av de praksiser som inngår i utøvelsen av det militær fag er

³⁰ Typisk er sjø- og luftmilitære styrker mer preget av deres funksjoner – spesielt teknologiske funksjoner – enn tradisjonelle landmilitære styrker.

³¹ Det finnes en rekke andre aktører som opererer på den internasjonale arena og som anvender vold for å nå sine mål, for eksempel terrorgrupper, pirater eller opprørsgrupper. Disse er imidlertid, med noen få unntak, ikke anerkjent som legale stridende aktører i folkeretten.

fundamentalt i strid med normer, verdier og adferdsmønstre som gjelder i det sivile samfunnet, er det nødvendig – i hvert fall midlertidig – å isolere soldaten fra annen påvirkning enn den som kommer fra den militære verden. Praktiseringen av dette er ulik mellom forskjellige land, tradisjoner og historiske epoker, men i bunnen ligger alltid et element av avlæring av den mentale og normative ballast soldaten har med seg fra det samfunnet han eller hun kommer fra.³² Formålet med denne formen for sosial isolering er å rette soldatens personlige identifikasjon og lojalitet mot det sosiale fellesskap, dvs. den militære enhet – lag, tropp, fartøys- eller flybesetning – han/hun er en del av. I det følgende skal vi derfor se nærmere på betydningen av soldatens nærmeste sosiale omgivelser – primærgruppen.

4.2.1 Primærgruppedynamikk

Primærgruppen utgjør byggesteinen i den militære organisasjonen.³³ Den er både den grunnhet militære avdelinger består av, og det viktigste sosiale fellesskap for den enkelte soldat.

Primærgruppen er utgangspunkt for en intens sosialiseringssprosess. Denne springer ut av det daglige fellesskapet knyttet til alle slags militære aktiviteter, etablering av felles mål og ikke minst av erkjennelsen av at den enkeltes liv i siste instans beror på gruppens overlevelse som en fungerende enhet. Etablering av sterke psykologiske og sosiale bånd er for så vidt ikke unikt for soldatfellesskap. En finner lignende gruppedynamikk på mange andre sosiale områder, og til og med blant primater dannes regelmessig sterke grupper innenfor større samfunn (Goldstein 2001 s. 203–217), men det er innenfor militær virksomhet at dette har fått sin kanskje mest eksplisitte utforming.

Militær organisering på basis av primærgruppen oppstod – kanskje som en tilfeldig bivirkning – gjennom innføring av drill og systematiske våpenøvelser i europeiske armeer fra omkring år 1600. William H. McNeill (1982) peker på at: ”Drill, dull and repetitious though it may seem, readily welded a miscellaneous collection of men, recruited often from the dregs of civil society, into a coherent community, obedient to orders even in extreme situations when life and limb were in obvious and immediate jeopardy” (ibid. s. 131). Hensikten var primært å oppnå økt effektivitet gjennom å koordinere bruken av ulike våpen, men øvelsene hadde den tilleggseffekt å knytte soldatene sammen med emosjonelle bånd: [...] “a few weeks of drill created sentiments of solidarity even among previously isolated individuals” (ibid. s.132).

³² Nettopp dette er grunnen til at militære organisasjoner gjerne vil ha tak i soldatene mens de er unge. I irregulære styrker er barnesoldater svært vanlig. Rekruttering til de væpnede styrker i Storbritannia skjer fra 16 år (”regular army”) og i USA fra 17 år. I Norge er vernepliktsalderen 19 år. David Grossmann (1995) påstår med grunnlag i et bredt empirisk materiale, at det kreves intens indoktrinering og drill for at soldater skal overvinne hemninger mot å anvende dødelig makt. Mens majoriteten av normalbefolkningen har sterke hemninger mot å ta liv, er det imidlertid en konstant andel på mellom én og tre prosent som karakteriseres ved å være i stand til å drepe uten synlige tegn på anger eller motvilje, og en noe større andel som kan gjøre dette dersom omstendighetene gjør dette moralsk akseptabelt eller nødvendig (ibid. s. 177–185).

³³ For at gruppen skal kunne fungere effektivt må den ikke være for stor. I en rekke armeer anses den ideelle størrelsen å være opp til ni soldater, mens i andre opererer man med en grunnhet på tre (Henderson 1985 s. 10). I andre sammenhenger er størrelsen på gruppen gitt av dens funksjon. I stridsvognsavdelinger vil eksempelvis en besetning på fire (vognkommandør, vognfører, skytter og lader) danne utgangspunkt for primærgruppen.

Det er i faglitteraturen en viss uenighet om i hvilken grad den sosiale og psykologiske dynamikk innen primærgruppen er et produkt av læring knyttet til militær praksis (soldater holder sammen fordi de har *lært* å holde sammen), eller av at gruppedannelsen i seg selv fører til at individene innen gruppen utvikler sterke følelsesmessige bånd, altså at samholdet er av en mer *essensiell* karakter (King 2007, Kirke 2009). Vi skal ikke ta stilling til dette spørsmålet her, bare konstatere at disse prosessenes *funksjon* er å styrke samholdet³⁴ i en militær enhet.

Moderne krigføring har sannsynligvis bidratt til å *styrke* betydningen av primærgruppen og av den dynamikk som fremmer det interne samholdet i den. På slagfeltet har den formelle kommandokjeden begrenset mulighet til å føre direkte kontroll med den enkelte soldat. Dette gjelder i konvensjonell strid, hvor det ofte er nødvendig å gruppere styrker spredt, men kanskje enda mer i ikke-konvensjonelle operasjoner – for eksempel opprørsbekjempelse, hvor det er nødvendig for mindre grupper å operere over lange avstander og ta initiativ og løse oppgaver uten at dette skjer på direkte ordre. I slike tilfeller stilles det ofte ekstreme krav til den enkelte soldats evne til å identifisere sin egen rolle med de overordnede mål for operasjonen, og til motivasjonen for å løse oppgaven selv der dette er forbundet med stor fare.

Det er for lengst erkjent at det som i første rekke motiverer soldater, er lojalitet til kameratene, gruppen, dens oppgaver og mål. I kamp er det ofte det eneste som får en soldat til eksponere seg for den fare det innebærer å bruke sitt våpen mot fienden. I sin studie av amerikanske soldater under Andre verdenskrig hevder S. L. A. Marshall (1947) at: ”Men who have been in battle know from first-hand experience that when the chips are down, a man fights to help the man next to him, just as a company fights to keep pace with its flanks” (ibid. s. 161). Primærgruppen representerer den viktigste kraft som får soldaten til å overvinne både frykten for fienden og sin egen frykt – eller mer presist: aversjon – mot å drepe (ibid. s. 78).

Det er i det umiddelbare sosiale fellesskap av medsoldater at soldaten oppnår sine primære behov: (relativ) trygghet, mat, søvn, anerkjennelse etc. Mer abstrakte politiske og ideologiske mål betyr i denne sammenheng lite. I sin klassiske studie av tyske soldater under Andre verdenskrig, konkluderer Edward Shils og Morris Janowitz (1948) at stridseffektivitet i kamp bare i liten grad betinges av hvorvidt soldatene er opptatt av de overordnede politiske mål og hvordan disse påvirkes av utfallet av krigen. Indoktrinering av nazistisk tankegods hadde liten betydning.³⁵ For den jevne Wehrmacht-soldat var i stedet ”... the decisive fact [was] that he was a member of a squad or section which maintained its structural integrity and which coincided roughly with the social unit which satisfied some of his primary needs” (ibid. s. 284).

Disse konklusjonene er i hovedsak bekreftet av senere studier. En studie av amerikanske soldater i Irak fra 2003 rapporterer at det hyppigst avgitte svar på spørsmålet om motivasjon var: ”fighting

³⁴ I engelskspråklig litteratur brukes begrepet ”cohesion” for å betegne koordinert adferd i en gruppe med sikte på å oppnå felles mål. ”Cohesion” kan defineres som: ”... the bonding together of members of an organization/unit in such a way as to sustain their will and commitment to each other, their unit, and their mission” (Henderson 1985 s. 4).

³⁵ Derimot lyktes nazi-regimet med å overbevise soldatene om at de hadde alt å tape dersom fienden skulle seire. I følge Beevor (2009 s. 523) var den viktigste grunnen til at få – spesielt fra SS – valgte å overgi seg til de allierte i Normandie i 1944 at: ”Their armies had already provided so many reasons for Allied anger”.

for my buddies”. Rapporten avdekker to roller for primærgruppen: (i) bevisstgjøring av enkeltsoldaters ansvar for å oppnå felles mål og for å beskytte gruppen som helhet, og (ii) skape tillit til at andre alltid vil beskytte en selv.³⁶

Betydningen av primærgruppen kan også avleses av konsekvensene det får når den brytes ned, eller ikke gis vilkår for å utvikle seg. Vietnamkrigen brukes ofte som eksempel på det siste. Denne krigen var – på amerikansk side – i stor grad en krig av enkeltindivider. Soldater ble rotert inn i og ut av avdelinger for perioder på tolv måneder. Hyppige personellendringer og blanding av helt ferske soldater med erfarne, hindret utvikling av emosjonelle bånd (vert om ble nye soldater ofte møtt med direkte fiendskap), og skapte en motivasjonsstruktur hvor det viktigste ble å overleve inntil slutten av tjenestetiden. Innenfor denne strukturen var primærgruppen og dens sosialiserende effekter mer eller mindre fraværende. Soldatenes fokus ble følgelig dreid fra gruppens mål (løse oppdraget), til oppnåelse av individuelle mål (berge livet i 12 måneder). Resultatet ble bl.a. at mange soldater søkte tilflukt i utstrakt grad av selvmedisinering med et variert tilfang av rusmidler. Dave Grossmann hevder at dette var en hovedgrunn både til det indre forfall i de amerikanske styrkene i Vietnam og det store antallet tilfeller av *post-traumatisk stressyndrom* blant vietnamveteraner lenge etter at krigen var over (Grossmann 1995 s. 268–270).

4.2.2 Primærgruppen og den mørke siden av sosial kapital

Primærgruppen representerer en særegen sosial struktur med både tett og direkte kontakt mellom medlemmene, og et sett normer og verdier som regulerer adferd. For medlemmene representerer denne strukturen en form for sosial kapital som – for å gripe tilbake til James Colemans definisjon – muliggjør bestemte handlinger for en aktør som ikke ville være mulig utenfor den gitte sosiale strukturen. For militære organisasjoner er oppbygging av sosial kapital på nivået for primærgruppen av potensielt stor verdi; den øker soldatenes handlingsrom, kanaliserer deres energi mot oppnåelse av de overordnede mål og styrker dermed organisasjonens generelle effektivitet.

Samtidig er sosial kapital gjennomsyret av sidevirkninger, både positive og negative, og en skarp adskillelse av militær virksomhet fra det øvrige samfunn er heller ikke nødvendigvis uten omkostninger. Alejandro Portes (1998) nevner fire negative effekter av sosial kapital: (i) ekskludering av utenforstående, (ii) incentiver til gratispassasjeradferd, (iii) konformitetspress, og (iv) opposisjon til det omkringliggende samfunn. Portes peker på at: ”Mafia families, prostitution and gambling rings, and youth gangs offer so many examples of how embeddedness in social structures can be turned to less than socially desirable ends” (ibid. s 18).³⁷

Problemet kan forekomme i den grad det oppstår subkulturer innenfor den militære organisasjonen hvor den militære virksomheten antar karakter av et mål i seg selv, og ikke et middel for å realisere et overordnet politisk mål. Palle Ydstebø (2009) trekker et skille mellom en (positiv) *soldatkultur*, hvor det hersker en bevissthet om seg selv og egen rolle som representant for et overordnet politisk kollektiv, og en (negativ) *krigerkultur* hvor krigen blir et mål i seg selv. Ydstebø hevder at ”soldater” er mer effektive enn ”krigere” fordi ”soldater sloss som disiplinerte

³⁶ Why Soldiers Fight, <http://usmilitary.about.com/cs/army/a/soldiersfight.htm?p=1>

³⁷ Her vil det normalt oppstå sosial kapital av bonding-type og tykk tillit.

teammedlemmer i avdeling mens krigere sloss individuelt i flokk” (ibid. s 30). Imidlertid er dette skillet verken absolutt eller lett å trekke. Forutsetningen for at soldatkollektivet skal kunne fungere og løse sitt oppdrag, er nettopp at teamet (primærgruppen) for den enkelte soldat antar den høyeste verdi. Empiri fra bl.a. fra Andre verdenskrig og senere antyder at det også i praksis er slik at soldater sloss for sine kamerater mer enn for ideelle mål. Slik sett vil det alltid finnes et potensial for utvikling av subkulturer innenfor den militære organisasjonen sentrert rundt tett sammenknyttede kollektiver. På sett og vis kan man si at dette potensialet springer ut av den iboende konflikt mellom den militære virksomhetens midler og dens mål: det kan knapt være egnet til å forundre at for soldater antar krigens særegne normer og krav en sterkere realitet enn dens mer abstrakte mål.

4.3 Betydningen av avskjerming

Gjennomgangen av etablert forskning om betydningen av primærgruppedynamikk for militær effektivitet viser (i) at sterke primærgrupper i en militær organisasjon er en forutsetning for at den skal kunne fungere effektivt, og (ii) at dette i sin tur forutsetter en viss grad av avskjerming av den militære organisasjonen fra samfunnet.

Implikasjonen av dette er at en militær organisasjon – i hvert fall et stykke på vei – må antas å være mer effektiv jo mer den nærmer seg en *lukket* organisasjon. Rendyrking av militære ferdigheter innenfor rammen av militære strukturer kan anses som gunstig for dannelsen av sterke primærgrupper, og dermed en forutsetning for militær effektivitet. Etablering av skarpe skiller mellom sivil og militært liv bidrar til å redusere eventuell konflikt i den enkelte soldats bevissthet vedrørende hans motiver for å bli værende i gruppen. Retur til sivil liv må være forbundet med både sterke psykiske og mer konkrete omkostninger. Ideelt sett må han/hun ikke oppfatte noe alternativ til fortsatt tjeneste i sin avdeling.

Det er imidlertid flere faktorer som kan tyde på at denne konklusjonen overvurderer den praktiske mulighet til å isolere den militære organisasjonen fra samfunnet og samtidig undervurderer effekten av bestemte former for påvirkning fra samfunnet som kan bidra til å øke den militære organisasjonens effektivitet. Det er derfor vår mening at dette synet må modifiseres.

Argumentasjonen for dette kan føres langs to linjer: For det første, i samfunn med høy sosial kapital kan innflytelse fra samfunnet ha *positiv* effekt, enten ved å styrke interne gruppeprosesser direkte, eller indirekte ved bidra til samhold (”cohesion”) i en avdeling også i tilfeller hvor dannelsen av primærgrupper er svak (for eksempel som resultat av store tap, rudimentær militær utdanning eller kort tjenestetid).

For det andre, evne til samhandling er i økende grad *nødvendig* for å operere i stridsmiljøer preget av høy kompleksitet. Militære styrker må i økende grad kunne forholde seg til et sammensatt bilde av ulike aktører – militære og irregulære væpnede styrker, statlige og ikke-statlige organisasjoner, eget og andre lands myndigheter og befolkningen i operasjonsområdet. I tillegg utgjør den militære organisasjonen selv ofte en kulturell miks av kontingenter fra en lang rekke land. I slike settinger utgjør normer for samarbeid, gjensidighet og tillit som eksisterer i det samfunnet soldatene kommer fra, en verdifull ”kapital” som den militære organisasjonen i størst mulig grad må kunne utnytte dersom den skal fungere effektivt.

I de følgende kapitlene skal vi se nærmere på dette.

4.3.1 Sosiale forutsetninger for primærgruppen

Vi har tidligere (kapittel 3) argumentert for at forekomsten av sosial kapital påvirker adferd i organisasjoner, og at det er en betydelig konvergens mellom sosial kapital i samfunnet generelt og militær effektivitet. Det er en plausibel antagelse at denne typen sosiale strukturer har direkte påvirkning på samhold, og dermed effektivitet, innenfor primærgruppen. Henderson (1985) påpeker at: "If soldiers in a small unit are from a relatively homogenous secondary group, unit cohesion is likely to be enhanced. On the other hand, dissimilar characteristics within a unit, such as language, religion, race, history, and the values that accompany these characteristics, tend to hinder cohesion" (ibid. s 76).

Vi vet fra annen forskning at faktorer som generell tillit, solidaritet og evne til kollektiv handling er karakteristisk for homogene miljøer. Ulikhet, spesielt etnisk heterogenitet, skaper "hunkering down"-lignende adferd (Putnam 2006). Det er derfor ikke urimelig å knytte samhold innen primærgrupper i militære organisasjoner til forekomst av generell tillit og sosial kapital innen de samfunn soldater rekrutteres fra (Costa og Kahn 2003).

Det kan også finnes grunnlag for å trekke denne konklusjonen ett skritt lenger: Sosiale strukturer kan påvirke militær effektivitet *uavhengig* av primærgruppen. En studie av tyske avdelinger på Østfronten under Andre verdenskrig konkluderer med at de høye tapsratene – spesielt mot slutten av krigen – førte til "the destruction of the primary group". Offiserer ble såret eller drept lenge før de kunne ha noen tellende innvirkning på samholdet i sine avdelinger, og utskiftingen av soldater var generelt så stor at dette forhindret utvikling av primærgrupper innen avdelingene (Bartov 1992). Like fullt fortsatte tyske styrker å kjempe langt mer effektivt – avdeling for avdeling – enn sine motstandere helt til slutten av krigen (jf. Dupuy 1986).

Det er vanskelig å unngå å trekke den konklusjon at når de tyske styrkene var mer effektive, så var det på grunn av noe de hadde med seg fra det samfunnet de kom fra, og ikke på grunn av sosialisering inn i et unikt effektivt militært system. Spørsmålet er hva dette var? Bartov peker på at soldatfellesskapet – når det gikk i oppløsning – ble erstattet av et idealfellesskap sentrert rundt nazistisk ideologi. Hvor godt denne forklaringen treffer er imidlertid usikkert tatt i betraktning andre undersøkelser som tilskriver abstrakte idealer liten betydning (Shils og Janowitz 1948). At tyske styrker har vært mer effektive enn sine motstandere også før nazi-epoken lar seg heller ikke besvare ut fra Bartovs modell (jf. Rosen 1996 s. 14). Spørsmålet må derfor så langt få stå ubesvart.

Kontrasten til det *samtidige* forfallet av primærgruppen og stridseffektivitet i amerikanske styrker i Vietnam er i dette lyset interessant.³⁸ Noe av svaret kan kanskje være fraværet av samlende sosiale strukturer i det samfunnet amerikanske styrker ble rekruttert fra. Dette kan ha blitt forsterket ved at systemet for utskrivning til tjeneste i Vietnam gjorde at avdelingene i uforholds-

³⁸ T. N. Dupuys studie viser at amerikanske styrker i Vietnam i 1968 hadde en Combat Effectiveness Value (CEV) på noe over 60, dvs. vesentlig lavere enn tilsvarende tall for amerikanske avdelinger under Andre verdenskrig (1944) og Koreakrigen (1951) som var 80 (Dupuy 1980 app. B s. 7).

messig stor grad kom til å bestå av soldater fra minoritetsgrupper eller andre svakstilte grupper, fra mindre byer og landsbygdmiljøer, mens ressurssterke grupper hadde flere alternativer til å unngå tjeneste.³⁹

4.3.2 Sosial kapital i komplekse operasjoner

Militære operasjoner tenderer mot å bli mer komplekse. Mens hovedoppgaven for militære styrker tidligere primært var å forsvare sitt eget eller alliertes territorium mot invasjon fra en annen stat – eventuelt erobre nytt – representerer ”de nye krigene”⁴⁰ et langt bredere spektrum av mål og oppgaver.

Kompleksitet gjør seg gjeldende på ulike nivåer. En NATO-studie skiller mellom *komplekse omgivelser* (”complex environment”) og *indre kompleksitet* (”complex self”).⁴¹ Kompleksitet i omgivelsene omfatter bl.a. oppdragets art, aktører, grad av forutsigbarhet, usikkerhet etc. Rapporten trekker opp et skille mellom industriell krig (”Industrial Age” missions) karakterisert ved et lineært stridsfelt, forutsigbare handlinger og effekter, og relativt lav endringsrate (lav dynamikk), og dagens stridsfelt som er mindre forutsigbart og mer dynamisk, og dermed i mindre grad lar seg forstå og analysere.

Et eksempel kan være stabiliseringsoperasjoner. Her er ikke oppgaven i første rekke å nedkjempe en militær motstander, men å bygge opp statsmakt og sivil administrasjon der dette er svakt og truet. Mantraet i slike kontekster er beskyttelse av sivilbefolkningen, noe som forutsetter integrert innsats av militære, politiske, økonomiske og sivile virkemidler (Nyhamar 2010). Effektivitet blir i mindre grad et spørsmål om å nå operative mål, påføre fienden tap eller unngå egne, og mer et spørsmål om relativ suksess innen rammen av vanskelig målbare sosiale og politiske parametre.

I komplekse omgivelser kan en tradisjonell (”industriell”) tilnærming til militære operasjoner få paradoksale virkninger. Øverstkommanderende for styrkene i Afghanistan (2009–), Stanley McChrystal, påpeker at bekjempelse av opprør innbærer en særegen matematikk, hvor det å drepe opprørere ikke nødvendigvis fører til færre, men til flere som ønsker å ta del i opprøret. I slike operative miljøer settes den militære organisasjonen på andre, og på mange måter vanskeligere, prøver enn i tradisjonell krig: ”Yet we are asking young corporals, sergeants and lieutenants to make those kinds of calculations and requiring them to understand the situation. They have to – there is no simple workaround” (McChrystal 2009).

³⁹ Rekrutteringen til Vietnam viste store sosiale skjevheter, både blant vervede og vernepliktige. Soldatene i kampavdelingene var gjennomgående unge (gjennomsnittsalderen var 19 år), kom fra den mindre velstående del av befolkningen (unge fra fattige kår ble dobbelt så ofte utskrevet som unge fra en mer velstående bakgrunn), og flere tilhørte minoritetsgrupper (spansktalende og svarte) enn deres relative andel av befolkningen skulle tilsi. Spesielt andelen svarte soldater i Vietnam oversteg langt den andel (11 prosent) de utgjorde av befolkningen som helhet (Baritz 1985 s. 284–287).

⁴⁰ Østerud (2010) skriver at de nye krigene ”... springer ut av statssammenbrudd eller sterkt svekket statsmakt; konfliktene utvikler seg i anarkiske situasjoner som verken er krig eller fred etter tradisjonelle begreper. Dermed blir det vanskelig å opprettholde det institusjonelle skillet mellom krig på den ene side og voldsutbrudd, feider og kriminalitet på den andre. Frontene er oppløst, det avgjørende slaget er borte, og skillet mellom sivile og militære er visket ut” (ibid. s. 34).

⁴¹ SAS-065, NATO Network Enabled Capability Command and Control Maturity Model (NNEC C2 Maturity Model), 2010, DRAFT.

Denne typen kompleksitet gjør at tradisjonell kommando og kontroll (K2) kommer til kort. I stedet for å knytte alle beslutninger av betydning for operasjonen til én sjef og stab, må beslutningsmyndighet i økende grad være distribuert utover i den militære organisasjonen. Teknologiske gjennombrudd innen informasjonshåndtering og -innsamling har ført til en enorm økning av informasjonsmengden som genereres innen en militær operasjon. Vestlige land har derfor søkt å løse opp de rigide, hierarkiske militære beslutningsprosessene gjennom implementering av ulike nettverkskonsepter.⁴²

Denne utviklingen har imidlertid ført til en radikal økning av kompleksitet også *innen* den militære organisasjonen selv. Den nevnte NATO-studien analyserer K2-konseptet innen rammen av tre parametre (SAS-065 2010):

- 1) Allokering av beslutningsmyndighet: *ingen – bred*
- 2) Interaksjonsmønstre mellom enheter: *sterkt begrenset – ubegrenset*
- 3) Informasjonsfordeling: *ingen – bred*

Realiseringen av stadig høyere nivåer av ”modenhet”⁴³ innen kommando og kontroll stiller imidlertid ikke bare krav til de tekniske systemene, men også til evnen til ulike kollektiver på alle nivåer i organisasjonen⁴⁴ til å opptre samlet for å oppnå felles mål. Evne til kollektiv handling spiller altså en nøkkelrolle, og rapporten peker selv på utfordringer knyttet til ulikheter i kultur, normer og verdier, ulikhet i tillit, forskjellige språk og ulik organisasjonsadferd, for gjennomføring av konseptet. Rapporten hevder at: ”... the ability to share information within and among participating entities must be accompanied by changes in information sharing behaviours and policies including a move from decisions to share based on ‘need to know’ to information-sharing decisions based on an understanding of the ‘need to share’ ” (SAS-065 s. 23).

Det kan være grunn til å spørre om alle forutsetninger for at dette konseptet skal kunne fungere, finnes, eller lar seg produsere, *innenfor* den militære organisasjonen. Vi har tidligere (jf. kapittel 3.1.2) hevdet at evnen til kollektiv handling fremmes av sosiale strukturer (adferdsmønstre) som bygger på generell tillit, samt en serie kulturelle og politiske bakgrunnsfaktorer som opererer på samfunnsnivå. En av effektene av dette er å skape økt bevissthet hos enkeltindivider om hvilke handlinger som fremmer felles mål og økte forventninger om gjensidighet fra andre. Når denne typen sosiale strukturer skaper forutsetninger for effektivitet i komplekse *markeder*, er det ikke urimelig å vente at dette også har tilsvarende effekter i komplekse stridsmiljøer.

⁴² Denne tenkningen fikk gjennomslag i USA mot slutten av 1990-tallet under begrepet Network Centric Warfare (NCW). NATOs terminologi er Network Enabled Capabilities (NEC). I Norge skjer denne utviklingen innenfor konseptet Nettverksbasert forsvar (NbF). Hovedpoenget er at sammenkobling av enkeltsystemer i nettverk kan realisere effektivitetsgevinster på opp til 150 prosent (Daltveit m.fl. 2010, s. 30).

⁴³ Rapporten omtaler ”Edge C2” som det høyeste nivået. Edge C2 er karakterisert ved *bred* allokering av beslutningsmyndighet, *ubegrensede* interaksjonsmønstre og *bred* informasjonsdeling.

⁴⁴ Rapporten omtaler anvendelsen av konseptet som ”fraktal”, dvs. strukturen er grunnleggende den samme på alle nivåer fra enkeltlag og opp til det strategiske.

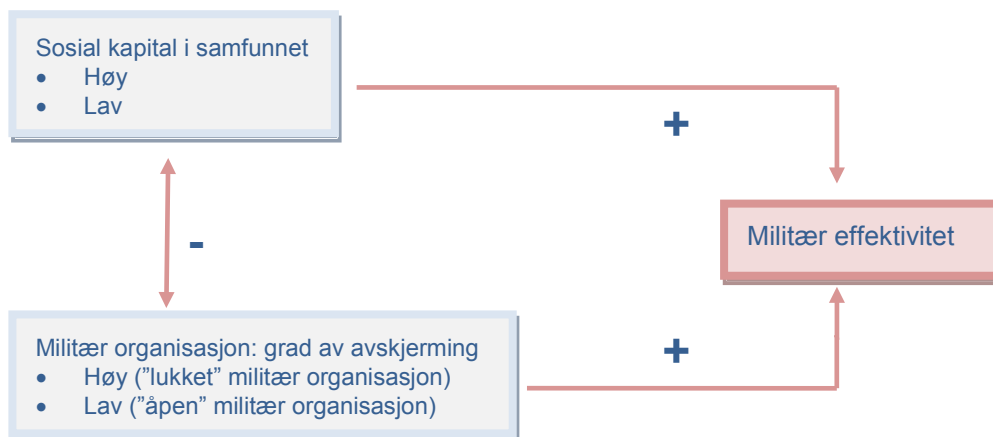
Konklusjonen vi kan trekke, er at kravene til kompleks samhandling minst øker proporsjonalt med økende kompleksitet i de operative miljøene. Samtidig er det ikke nødvendigvis slik at disse kravene fullt ut kan tilfredsstilles innenfor rammene av den militære organisasjonen selv. Sterke primærgrupper er nødvendig, men all kompetanse soldatene trenger kan ikke dyrkes innenfor primærgruppen. Det er altså ikke likegyldig hvilken påvirkning fra samfunnet omkring som finner veien inn i militære avdelinger. I samfunn med høy sosial kapital kan det finnes et betydelig potensial for å redusere transaksjonskostnader og øke militær effektivitet i de samhandlingsmønstre som er etablert utenfor den militære organisasjonen.

4.4 Modell for militær effektivitet

Vi har i dette og foregående kapittel analysert militær effektivitet som en funksjon av to faktorer:

1. Sosial kapital i samfunnet
2. Avskjerming fra samfunnet

Sammenhengene mellom de to uavhengige variablene og militær effektivitet er sammensatte. Slik analysen i kapittel 3 viser er det en *positiv* sammenheng mellom sosial kapital i samfunnet og militær effektivitet, slik at høy sosial kapital gir høy militær effektivitet og lav sosial kapital fører til lav militær effektivitet. Det er også en *positiv* sammenheng mellom grad av avskjerming fra samfunnet og militær effektivitet; høy avskjerming gir høy militær effektivitet og lav avskjerming gir lav militær effektivitet. Samtidig gjør det seg gjeldende en indirekte sammenheng hvor effekten av sosial kapital er betinget av grad av avskjerming og vice versa, jf. figur 4.1.

Figur 4.1 Modell for militær effektivitet som funksjon av sosial påvirkning og avskjerming fra samfunnet

Innenfor dette skjemaet vil effekten av høy sosial kapital for militær effektivitet bli større ved lav avskjerming samtidig som effekten av høy avskjerming er størst i samfunn med lav sosial kapital. En vesentlig del av effekten av avskjerming er altså at denne påvirker den effekten sosial kapital har på militær effektivitet. Høy grad av avskjerming mer enn oppveier for effektivitetstap i samfunn med lav sosial kapital. Samtidig kan lavere grad av avskjerming påvirke militær effektivitet positivt i samfunn med høy sosial kapital.

Hovedfunnene i analysen er oppsummert i figur 4.2.

		SOSIAL KAPITAL	
		Lav	Høy
AVSKJERMING	Høy	Den militære organisasjonen skjermes for påvirkning fra splittende strukturer i samfunnet. Militær effektivitet oppnås gjennom rendyrking av militære ferdigheter. 3	Den militære organisasjonen er et samfunn utenfor samfunnet. Effektivitet styrkes gjennom rendyrking av militære ferdigheter, men utnytter ikke effekten av høy sosial kapital i samfunnet 4
	Lav	Splittende strukturer i samfunnet får innpass i den militære organisasjonen. Militær effektivitet svekkes av lav generell tillit, svak evne til kollektiv handling. 1	Den militære organisasjonen avspeiler samfunnet. Begrenset mulighet til å rendyrke militære ferdigheter, men utnytter effekten av høy sosial kapital i samfunnet. 2

Figur 4.2 Sammenfatning av sammenhenger mellom sosial kapital og avskjerming fra samfunnet for militær effektivitet.

Disse konklusjonene gir rom for flere refleksjoner. For det første, hvilken av løsningene i figuren er best? Det skulle være rimelig opplagt at løsning 1 kommer dårligst ut. Denne representerer en form for politisering som undergraver evnen til effektiv utøvelse av militær makt. Det er også rimelig klart at løsning 4 er bedre enn løsning 3. Under ellers like forhold – høy avskjerming – vil militær effektivitet tjene på høyere nivåer for sosial kapital. Det springende punkt er hvor løsning 2 passer inn i skjemaet. Vi har tidligere pekt på at høy sosial kapital i samfunnet kan gi en betydelig effektivitetsgevinst for militær virksomhet. Vi har også argumentert for at denne effekten er så stor at den mer enn oppveier effekten av avskjerming. Rimeligvis skulle dermed løsning 2 kunne rangeres foran løsning 3. Men kan løsning 2 også være bedre enn løsning 4? En slik konklusjon skulle i så fall innebære at man innenfor samfunn med høy sosial kapital vil kunne høste en større gevinst for militær effektivitet ved å åpne den militære organisasjonen for sosial innflytelse enn av å rendyrke militære ferdigheter i en lukket militær organisasjon. På visse områder – vi har nevnt effekten av sosial kapital for nettverksorganisering og komplekse operasjoner – kan da også dette være tilfelle. Samtidig medfører behovet for å møte operative krav på en kosteffektiv måte en nødvendig avgrensning av kontaktflaten mot det sivile samfunn. Det er derfor sannsynligvis mer snakk om en balanse mellom ulike hensyn enn et valg mellom klare alternativer.

For det andre, sosial kapital er en mer gitt størrelse enn avskjerming. Sosial kapital er noe som eksisterer i relasjonene mellom mennesker i samfunnet og som i store trekk unndrar seg politisk

påvirkning.⁴⁵ I hvert fall ligger det utenfor den militære organisasjonen selv å påvirke dette. På den annen side er graden av avskjerming av den militære organisasjonen noe som den militære og politiske ledelsen til enhver tid kan og må påvirke gjennom politiske og administrative vedtak. Slik sett vil en rasjonell forsvarspolitikke søke å ta hensyn til hvilket samfunn den militære organisasjonen opererer innenfor. Eksempelvis kan det være slik at i et samfunn med høy sosial kapital kan det være hensiktsmessig å tilstrebe en lavere grad av avskjerming dersom man ved dette kan høste en effektivitetsgevinst og samtidig unngå noen av de omkostninger en mer lukket militær organisasjon medfører.

5 Sosial kapital i utviklingen av militær makt i Norge

Vi har tidligere (kapittel 2.1) gått gjennom en rekke empiriske eksempler på ulikheter mellom stater i deres evne til å produsere militær makt. Disse ulikhetene kan ikke uten videre forklares med målbare forskjeller i materielle ressurser. I stedet er det grunn til å anta at en stor andel av den effektivitetsforskjell vi kan observere, er knyttet til sosiale strukturer i de enkelte samfunn og hvordan disse får innflytelse på den militære virksomheten. Samtidig er det slik at militære organisasjoner i en viss utstrekning kan motvirke sosial påvirkning gjennom avskjerming fra samfunnet, men – som vi har pekt på ovenfor – er en avskjermingsstrategi bare i begrenset grad mulig, og mange sammenhenger heller ikke ønskelig.

Vi vil i den avsluttende delen av denne studien se nærmere på et empirisk ”case” – Forsvarets utvikling gjennom tre perioder: (i) nedbyggingen under mellomkrigstiden, (ii) oppbyggingen av et nytt ”folkeforsvar” etter 1945, og (iii) overgangen til et innsatsforsvar etter den kalde krigen.

Gjennomgangen vil ikke være noen omfattende historisk analyse, og hensikten er heller ikke å underkaste våre konklusjoner noen rigorøs test. Poenget vil mer være å belyse de teoretiske poengene vi har diskutert i det ovenstående, og plassere disse inn i en konkret ramme med relevans for Forsvaret generelt og den landmilitære dimensjonen spesielt.

Et hovedproblem er at vi ikke har gode mål for sosial kapital i Norge gjennom denne perioden. Her blir vi følgelig nødt til å gjøre en del grove tilnærminger og antydninger, heller enn å bygge på presis empiri. Det samme gjelder for så vidt den avhengige variabelen – militær effektivitet. I dette tilfellet finnes det likevel en del materiale som kan brukes for å bygge opp under analysen. Når det gjelder grad av avskjerming vil vi anvende den typologien som er presentert i kapittel 4.1.

5.1 Mellomkrigstiden: Forsvaret – en stat i staten

Det norske samfunnet var gjennom hele perioden fra 1918 og frem til krigsutbruddet i 1940 preget av dype sosiale og politiske motsetninger. Splittelsen fikk stor betydning for Forsvaret, i første rekke som en konsekvens av at store deler av befalskorpset så klart tok stilling for den ene siden i den politiske konflikten mellom arbeiderbevegelsen og de borgerlige partiene. Denne

⁴⁵ Det kan muligens konstrueres et resonnement om at sosial kapital i samfunnet skapes utenfor rekkevidden for politiske vedtak, men at en uklok politikk lett kan føre til at den ødelegges. Dette kan for eksempel være grunnen til de lave nivåer for sosial kapital i tidligere kommunistiske land i Øst-Europa.

konflikten ble utdypet og skjerpet ved at Forsvaret i flere sammenhenger ble brukt til indre ordensoppdrag som ofte hadde front mot streikende arbeidere i arbeidskonflikter. Dette skapte en sterk mistillit mellom Forsvaret og store deler av det sivile samfunn.

Denne mistilliten ble forsterket ved at mange offiserer tok aktivt del i den store flora av ulike frivillige høyreorienterte, nasjonalistiske og paramilitære organisasjoner. Denne falanksen hadde til dels et aktivistisk tilsnitt, og leflet tidvis med tanken om mer omfattende intern maktbruk enn myndighetene ønsket (Hobson, Kristiansen 2001 s. 163). Motstanden fikk også til dels preg av opposisjon mot selve det parlamentariske system. Høyreorienterte og til dels anti-demokratiske organisasjoner som Fedrelandslaget, Nordisk folkereising og Nasjonal Samling hadde bred representasjon fra de øvre delene av offiserskorpset (ibid. s. 170). Samlet sett fremsto Forsvaret som ”representant for den ene siden i et ideologisk og politisk splittet samfunn” (ibid. s. 163).

Den politiske radikaliseringsprosessen innen Forsvaret fant sted parallelt med en sterk nedbygging, spesielt av Hærens struktur. Frem til 1927 var Hærens oppbygning basert på Hærordningen fra 1909. Den la opp til en inndeling i seks brigader – fra 1916 kalt divisjoner – med en styrke på ca. 115 000 mann til sammen i alle tre oppbudene⁴⁶ med 30 000–40 000 i Linjen. Forslaget til ny hærordning i 1927 la imidlertid opp til kraftige reduksjoner innen hele Hærens organisasjon. Disse reduksjonene ble videreført og skjerpet i 1933 hvor man sto igjen med bare 16 infanteribataljoner mot 1909-ordningens 55 (ibid. s. 197). Det kanskje mest dramatiske utslaget av reformene i 1927 og 1933 var imidlertid svekkelsen av det stående befalskorpset. Etter gjennomføring av endringene stod Hæren igjen med bare 470 befal i faste lønnede stillinger, en reduksjon på mer enn 3000 fra 1909-ordningen.⁴⁷ I tillegg ble 1100 befal beholdt på vernepliktig basis. Disse fikk bare lønn under øvelser og var forutsatt å ha et sivil yrke ved siden av (Nåvik 1996 s. 180).

Frem gjennom 1920- og 30-tallet fremsto Forsvaret mer og mer som en redusert, svekket og marginalisert etat, i konflikt med, og uten tillit fra, betydelige deler av det norske samfunnet. Samtidig opprettholdt Forsvaret en forestilling om seg selv som en forsvarer av den norske staten, men ikke nødvendigvis av enhver regjering eller ethvert politisk regime som ledet den. Forsvaret ble dermed trukket inn i tidens politiske konflikter som en politisk aktør og som en arena for politisk kamp. Det tvetydige forholdet til myndighetene og samfunnet gjorde at Forsvaret på mange måter antok karakter av å være en ”stat innenfor staten”.⁴⁸

Samtidig som Forsvaret på mange måter ble marginalisert, forble den militære organisasjonen relativt åpen. Dette var på mange måter en dyd av nødvendighet. Det fantes ingen midler til å

⁴⁶ Linjen, Landvernet og Landstormen.

⁴⁷ I Hærordningen av 1909 var det forutsatt 3750 fastlønnede befals-/offisersstillinger.

⁴⁸ Uttrykket er hentet fra Samuel Huntington (1957) som bruker denne betegnelsen om forholdet mellom Reichswehr og regjeringen i Tyskland i perioden 1918–1926. Til forskjell fra situasjonen i Norge hadde imidlertid Reichswehr manøvrert seg inn i en situasjon hvor regjeringen helt og holdent var avhengig av de militæres støtte, og hvor armefjefen – Hans von Seeckt – hadde vetomakt i politiske spørsmål (jf. Huntington 1957 s. 109–112).

lønne verken et stort og profesjonelt offiserskorps⁴⁹ eller et forsvar av vervede mannskaper. Rekrutteringen av soldater ble følgelig fortsatt basert på verneplikt med bare en kort militær grunnutdanning før overføring til de rulleførende enhetene. Pengeknappheten førte imidlertid til at innkallingen til tjeneste ble stadig mer innsnevret, og ut over på 30-tallet var det stadig færre av årskullene som fikk militær utdanning.⁵⁰

Det var heller ikke midler til investeringer i nytt materiell. Mellomkrigstiden var en periode med sterk teknologisk utvikling, med innføring av mekaniserte styrker, radiosamband, flyvåpen etc. Svært lite av dette fant veien inn i det norske forsvaret. Resultatet var at ved krigsutbruddet i 1940, var Hæren lite mer enn en liten, lett utrustet og dårlig trent milits.

5.1.1 Hvor effektivt var Forsvaret i 1940?

Nederlaget i 1940 er av ettertiden hovedsakelig tilskrevet nedbyggingen av Forsvaret i årene før. Like mye kan imidlertid tilskrives svakhetene ved den politiske beslutningsprosessen og krisehåndteringssystemet. Resultatet var at det forsvaret man hadde, i realiteten ikke ble testet. Det var bare de improviserte delene som kunne settes opp, som ble satt på prøve, og de klarte aldri å etablere noen form paritet i stridsevne med de tyske avdelingene de sloss mot.⁵¹

Unntaket fra dette hovedbildet var kampene på Narvikfronten. Her maktet man, ikke minst pga. det begrensede omfanget av det tyske angrepet, å trekke sammen avdelinger som allerede var mobilisert for nøytralitetsvakt, og å mobilisere mesteparten av avdelingene i 6. Divisjon på en ordnet måte. Resultatet var at de tyske styrkene ved Narvik stod overfor norske styrker med langt bedre forutsetninger for å kunne fungere i strid enn hva som stort sett var tilfellet i Sør-Norge. Etter noen innledende famlende forsøk ved Lappaugen og i Gratangen, klarte disse avdelingene i løpet av de 60 dagene felttoget varte, å utvikle en stridsevne som neppe sto vesentlig tilbake for de tyske styrkene man sloss mot.⁵²

Spørsmålet er hva dette skyldtes.

⁴⁹ Den norske offiserskulturen ble formet av den nasjonale frigjøringskampen fra Sverige. Den fikk følgelig en klar nasjonal politisk profil, og noen sterk og politisk nøytral profesjonell offiseretikke ble aldri utviklet.

⁵⁰ Det ble innført en ordning med loddrekning som i utgangspunktet skulle fritta 1/3 av årskullet fra tjeneste. Behovet for innsparing førte imidlertid snart til at bare 1/3 gjennomførte førstegangstjeneste. Av årsklassen 1930 (26 000 mann) var det eksempelvis bare 9000–10 000 som utførte førstegangstjeneste (Nåvik 1996 s. 181)

⁵¹ Hobson og Kristiansen (2001) hevder at et sterkere norsk forsvar neppe hadde kunnet forhindre sluttresultatet – tysk seier – og heller ikke avskrekket Tyskland fra å angripe. Til det var (i) de tyske interessene knyttet til kontroll over norsk territorium for sterke, og (ii) den totale tyske militære overmakten for stor (se kapittel 21 s. 319–324).

⁵² Enhver direkte sammenligning mellom de norske og tyske styrkene må likevel bli skjønnsmessig. Torkel Hovland presenterer i sin biografi over general Fleischer kanskje den hittil grundigste militærhistoriske analyse av kampene rundt Narvik. Hans vurdering av de norske soldatene er allment anerkjennende (Hovland 2005). Det finnes i tillegg en rekke andre studier og erindringsbøker fra disse kampene (for eksempel Ilsaas m.fl. udatert, Vollan og Berg 1999). Man må også ta hensyn til de spesielle omstendighetene for hendelsene: Tyskerne var avskåret og i undertall, men kunne utnytte de komparative fordeler knyttet til taktisk defensive operasjoner. De norske og allierte styrkene hadde større frihet til å manøvrere på de indre linjene, men hadde større taktiske utfordringer knyttet til gjenerobring av tapt lende.

Det kan allerede i utgangspunktet fastslås at det *ikke* kan ha vært lang og omfattende militær utdannelse. I 1937 var førstegangstjenesten for infanterister 72 dager – kortest i Europa (Nåvik 1996 s. 183). Repetisjonsøvelser – de årlige regimentssamlingene – hadde ikke blitt avholdt siden 1922. Dette førte ikke bare til at soldatene manglet alt ut over den aller mest nødtørftige militære trening, men også at befalet ikke hadde fått anledning til å gjøre seg kjent med sine avdelinger eller øve på å lede dem i stridslignende scenarioer. Dette gjaldt generelt for Hæren, og avdelingene i Nord-Norge representerte ikke noe unntak.

Enkelte av avdelingene i Nord-Norge hadde imidlertid i en periode på noen måneder vært oppsatt på nøytralitetsvakt. Dette gjaldt bl.a. II. bn/IR 15, Bergartilleribataljon III og I. bn/IR 16 som var forlagt på Setermoen. 6. Divisjon hadde også store styrker mobilisert i Finnmark. Det er selvsagt umulig å vurdere eksakt hva dette hadde å bety for stridseffektivitet – nøytralitetsvakt er noe helt annet enn stridsoperasjoner – men tilvenning til utstyr, klima og etablering av primærgrupper må ha vært av en viss betydning.⁵³ Viktigere var nok imidlertid at det scenario man sto overfor på Narvikfronten, gjorde det mulig for sjefen for 6. Divisjon – general Carl Gustav Fleischer – å følge sine egne planer og la avdelingene gradvis vinne krigserfaring.

Hvorvidt soldatene hadde særskilte forutsetninger for å kunne fungere, er det umulig å ha noen bestemt oppfatning om. Vi kan *anta* at flertallet av soldatene var godt vant med de klimatiske og geografiske forholdene i operasjonsområdet. Avdelingene var for det meste oppsatt i regionen og besto av lokale mannskaper. Eksempelvis var II. bn/IR 15 hovedsakelig rekruttert fra Nord-Salten, Ofoten, Lofoten og Vesterålen. Kunnskap om de rådende forholdene representerte dermed en form for *human kapital* som kunne komme til nytte for den enkelte soldat.

Samtidig vet vi at soldatene kom fra miljøer preget av stor kulturell og sosial homogenitet. Flertallet kom fra ”enkle kår” (Ilsaas m.fl. s. 8), dvs. med bakgrunn fra fiske og landbruk. I hvilken grad denne felles bakgrunn representerte en sosial kapital som kunne omsettes til organisasjonsmessig effektivitet, er det imidlertid ikke mulig å si noe bestemt om. Her mangler relevante data så å si fullstendig. Det må imidlertid være tillatt å fremme en hypotese om at *fraværet* av militær trening, i det minste i en viss utstrekning ble kompensert ved *styrken* i de sosiale nettverk og normer for gjensidighet og tillit – altså den sosiale kapital – soldatene tok med seg fra det samfunnet de kom fra.

5.2 Etter 1945: Folket i våpen

Rammebetingelsene for Forsvaret – og kanskje spesielt den landmilitære komponenten – var grunnleggende endret etter 1945. På den ytre arena representerte Sovjetunionen en latent militær trussel. Bevisstheten om at det var nødvendig å opprettholde en militær forsvarsevne, ga dermed Forsvaret en sterk *legitimitet* i befolkningen. På den indre arena var de politiske konfliktlinjene

⁵³ Torkel Hovland siterer Fleischers stabssjef – Odd Lindbäck Larsen – som vurderte avdelingene slik: ”De erfaringer dette (nøytralitetsvakt, forf. anm.) har gitt, går ut på at våre bataljoner etter endt mobilisering – tross iøyefallende (sic) mangler i oppsetning, utdannelse og utstyr – dog må sies å være bataljoner og kan betros enkle oppgaver som dog innledningsvis neppe bør gå ut over det rene forsvar. De kan forholdsvis hurtig bli flyttbare gjennom vekslende lende, men greier neppe før etter lengre tids øvelse under gunstige forhold de oppgaver de er stilt i forbindelse med manøvrering under strid.” (Hovland 2005 s. 94).

fra mellomkrigstiden i det alt vesentlige borte. Forsvarets rolle som internt maktorgan var definitivt passé. Den anti-demokratiske falanks, som på 1920- og 1930-tallet hadde samlet betydelig støtte innen offiserskorpset, var diskreditert og irrelevant som politisk kraft. I stedet oppstod en nasjonal konsolidering rundt sentrale institusjoner og symboler. I dette bildet fremsto Forsvaret som den viktigste beskytter av demokratiet, det nasjonale selvstyret og den territorielle integriteten.

Samtidig skjedde en sterk utbygging av Forsvaret langs så å si alle dimensjoner. Sammen med en etter hvert omfattende våpenhjelp, markerte dette slutten på den økonomiske sulteforingen i mellomkrigstiden. Målestokken for den militære utviklingen var det forsvaret man mente man burde hatt i 1940, men ikke hadde hatt råd til å realisere. Under slagordet ”aldri mer 9. april” ble Forsvaret bygd opp som et bredt anlagt territorialforsvar mot et strategisk bakteppe med et invasjonsscenario hvor hele landet kunne komme under angrep samtidig. En lang rekke nye avdelinger ble opprettet, og Forsvaret ble bygd opp som et stort produksjonsapparat med formål å produsere styrker til det nye, landsdekkende invasjonforsvaret. Konsekvensene av denne orienteringen var en markert satsing på kvantitet fremfor kvalitet hvori innbefattet en sterk utvidelse av verneplikten.

Utvidelsen av innkallingen til førstegangstjeneste og tjenestetiden⁵⁴ tjente en dobbel hensikt. For det første var det nødvendig å utvide utnyttelsen av vernepliktsmassen for å fylle opp de mange nye avdelingene som ble etablert – spesielt innen Hæren og det nyetablerte Heimevernet. For det andre var det politisk ønskelig å styrke kontaktflaten mellom samfunnet og Forsvaret. Forsvaret skulle bli av og for folket. Begrepet ”folkeforsvar” ble lansert av Forsvarets overkommando allerede i 1944 og signaliserte at Forsvaret hadde tatt et endelig farvel med politiseringen i mellomkrigstiden.

Man kan på mange måter si at Forsvaret i etterkrigstiden åpnet seg mot samfunnet i langt større grad enn hva som hadde vært tilfelle før krigen. Den utvidete praktiseringen av vernepliktsystemet er allerede nevnt. Like stor betydning hadde endringene i rekruttering til offiserskorpset.

Offiserskorpset var i mellomkrigstiden lite, eksklusivt og rekruttert fra et smalt sosialt sjikt. Dersom man sorterer på ”fars yrke”, var de to dominerende gruppene i perioden 1930–39 ”offiser” (19,7 %) og ”kjøpmann, eier, bedriftsleder” (15,5 %). På tredjeplass kom ”bonde” med 12,7 %. Tilsvarende tall for perioden 1950–60 var 6,8 % (”offiser”) og 9,1 % (”kjøpmann, eier, bedriftsleder”). Nå har derimot ”bonde” (21,2 %) og ”arbeider” (18,7 %) seilt opp som de to dominerende gruppene.⁵⁵ Offiserskorpset ble dermed et speilbilde på samfunnet i mye større grad enn tidligere, og Forsvaret som yrkesvalg kom til å trenge inn i sosiale sjikt hvor dette tidligere hadde vært helt utenkelig.

⁵⁴ Fra 1946 var den ett år, men fra 1954 ble tjenestetiden utvidet til mellom 12 og 18 måneder avhengig av våpengren, med 16 måneder i Hæren. Etter 1964 ble tjenesten standardisert til 12 måneder i Hæren med inntil fem repetisjonsøvelser à inntil 21 dagers varighet, og til 15 måneder i Sjø- og Luftforsvaret, dog uten repetisjonsøvelser.

⁵⁵ Fars yrke for uteksaminerte offiserer ved Krigsskolen. Gjengitt fra Skogrand 2004 s. 331.

Det er likevel ikke sikkert at dette førte til utvikling av en utpreget sivil kultur i Forsvaret. Blant offiserene ble det viktig å knytte an til militære tradisjoner og til offiserskorpsets eksklusivitet og identitet. Utvidelsen av Forsvarets struktur, ikke minst behovet for å bekle de nye stillingene i ledelsesapparatet, førte dessuten til en sterk utvidelse av antallet yrkesbefal. Dermed ble det lagt et sterkere grunnlag for utvikling av et profesjonelt offiserskorps enn det man hadde hatt før krigen.

Konklusjonen er et Forsvaret etter krigen var mer åpent enn kanskje noen gang før i moderne norsk historie. Gjennom en lang periode kom de fleste norske menn i direkte kontakt med militærlivet gjennom førstegangstjenesten. Samtidig ga økningen i Forsvarets størrelse og prestisje rom for en gradvis profesjonalisering av offiserskorpset. Dette bidro til å gi det norske folkeforsvaret en særegen karakter preget av profesjonell ledelse i fred og folkelig mobilisering i krig.

5.2.1 Hvor effektivt var mobiliseringsforsvaret?

Det forsvarer som ble bygd opp etter krigen, ble aldri satt på prøve på samme måte som Forsvaret i 1940. Det er derfor ikke uten videre mulig å si om det forsvarer som skulle mobiliseres i tilfelle krig, var godt eller dårlig. Det er likevel mulig å få en pekepinn på tilstanden ut fra en vurdering av henholdsvis *materiellsituasjonen* og *øvingsstandard*.⁵⁶

På tross av omfattende våpenhjelp var materiellsituasjonen i Hæren svak frem til slutten av 1960-tallet. Det manglet særlig på luftvern, pansret mobilitet, artilleri og panserbeskyttelse (Børresen m.fl. 2004 s. 73). Situasjonen bedret seg noe ut over på 1970- og 1980-tallet med innfasing av nytt materiell. Investeringene rakk likevel aldri til for å utruste hele Hæren. Det ble derfor bare de høyest prioriterte avdelingene som fikk tilgang til moderne materiell. Det ble heller aldri etablert ekstra beholdninger, slik at avdelingene kontinuerlig måtte låne av hverandre for utdannings- og øvingsformål. Mangelen på materiell til å erstatte det som ville gå tapt i strid begrenset også avdelingenes stridsutholdenhet (ibid. s. 76).

Ut over på 1980-tallet ble det satt i gang et program for å modernisere felthæren til såkalt Brigade 90-standard.⁵⁷ Men ressursene rakk aldri lenger enn at i 1990 var fortsatt bare fire av Hærens 13 brigader fullt oppgradert. Da de store omstruktureringene innen Forsvaret tok til etter den kalde krigen, var derfor status for Hæren den samme som før: lav mobilitet, dårlig beskyttelse, liten ildkraft og utilstrekkelig tung ildstøtte fra feltartilleriet (Børresen m.fl. 2004 s. 76). Da Forsvarets forskningsinstitutt i 1993 gjennomførte en analyse av materiellstatus i Hæren var konklusjonen at

⁵⁶ Vi vil i det følgende konsentrere fremstillingen om felthæren. Hæren var Forsvarets største våpengren, og mange av de manglene som gjorde seg gjeldende her, var også tilstede i de andre våpengrenene, om ikke i samme grad.

⁵⁷ Formålet var å bedre den operative evnen gjennom å styrke beskyttelse og mobilitet. Tre av brigadene skulle bli panserforsterket ved å erstatte en av infanteribataljonene med en panserbataljon (Brigade 90PF) (Børresen m.fl. 2004 s. 76).

”det ikke ville ha vært mulig å sette opp noen av brigadene med alt sitt materiell iht. KOP (krigsoppsettingsplan, forf. anm.) i perioden 1990 til 1995” (Johnsen m.fl. 1993 s. 52).⁵⁸

Også på øvingssiden var det betydelige mangler. Utvidelsen av førstegangstjenesten var i utgangspunktet motivert av erkjennelsen at den korte utdannelsen man hadde inntil 1940, var helt utilstrekkelig for moderne krigføring. Det er da heller ingen grunn til å tro at den grunnleggende utdannelsen på 12 til 16 måneder man nå innførte, i og for seg ikke skulle være god nok. Forutsetningen var imidlertid at soldatene etter dette jevnlig skulle gjennomføre øvelser med sine mobiliseringsavdelinger. Her sviktet det kapitalt. Ambisjonsnivået for øvelse av felthæren var i utgangspunktet lavt, og selv dette nådde man ikke. Underskuddet på tildelte dager til repetisjonsøvinger var omkring 15–20 prosent i perioden 1970–1980 (Børresen m.fl. 2004 s. 77). En rekke lavere prioriterte avdelinger ble i praksis aldri øvd. Mest alvorlig var kanskje manglene på ledelsessiden. I 1970 manglet Hæren 3500 befal for å dekke krigsoppsetningenes behov, og innslaget av yrkesbefal i brigadenes feltavdelinger kom ikke over 15 prosent (Børresen m.fl. s. 73). Til sammen bidro disse manglene til at ”det ikke lot seg gjøre å skape sammensveidete enheter av personell som kjente og stolte på hverandre” (Børresen m.fl. 2004 s. 76).

Konklusjonen er at status for felthæren gjennom mesteparten av tiden etter 1945 på sentrale områder ikke var vesensforskjellig fra tilstanden i 1940: Det var vesentlige mangler på materiell-siden, og avdelingene led under utilstrekkelig øving.

Likevel fungerte det hele på et vis.

Erfaringene fra øvelser i Nord-Norge tyder på at de norske soldatene var minst på høyde med allierte soldater når det gjaldt å beherske feltforhold. Under taktiske forflytninger kunne mobiliseringsavdelingene oppvise god evne til å utnytte terrenget og til å dra nytte av støtten fra artilleri, samt til å operere i mørke (Børresen m.fl. 2004 s. 77). Tatt i betraktning at disse avdelingene høyst kunne øves hvert fjerde år (dette gjaldt de høyest prioriterte), og da med store utskiftninger av personell på alle nivåer, inkludert offiserer, i intervallet mellom hver øvelse, er dette på mange måter oppsiktsvekkende. Spørsmålet er hva dette kunne skyldes.

Vi må kunne anta at byggesteinene i enhver militær organisasjon – primærgruppen – bare var rudimentært til stede i disse enhetene. Likevel fantes det et sosialt og kompetansemessig fundament innen avdelingene som gjorde det mulig for disse å fungere, selv om det øvelsesregime man fulgte, strengt tatt i seg selv ikke er tilstrekkelig til å forklare det.

Den mest nærliggende forklaring er en kombinasjon av ”folket i våpen”-tradisjonen, kulturelt betingede normer knyttet til den enkeltes individuelle plikt til å yte en innsats for fellesskapet, og forventninger om at andre ville opptre på samme måte. Disse forutsetningene for militær effektivitet kunne bare i liten grad skapes og vedlikeholdes innenfor den militære organisasjonen. En mer sannsynlig hypotese er at forutsetningene allerede fantes i det samfunnet soldatene kom

⁵⁸ Rapporten viste også at dersom man valgte å konsentrere Hærens materiell i de høyest prioriterte brigadene, ville det være mulig, med 60 prosent materiellmessig dekningsgrad i henhold til KOP, å sette opp to brigader i 1990, to i 1992 og tre i 1995 (Johnsen m.fl. 1993 s. 55).

fra i form av sosial kapital, og at Forsvaret kunne trekke veksler på denne når avdelinger ble satt sammen for kortvarige og sporadiske øvelser.

Vi er altså tilbake til konklusjonen om at *svakhetene* i den militære organisasjonen et stykke på vei kunne kompenseres gjennom *styrken* i de sosiale nettverk og adferdsnormer i samfunnet som helhet.

5.3 Etter den kalde krigen: Profesjonalisering

Avslutningen av den kalde krigen medførte to endringer med dyptgripende virkninger for Forsvaret – og spesielt Hæren. Den første var bortfallet av invasjonstrusselen. Dette reduserte med et slag behovet for å kunne mobilisere en stor hær. Den andre var knyttet til endringer i militære styrkers rolle og eksistensberettigelse. I stedet for å være forankret i det nasjonale selvforsvarsmotivet ble militære styrker mer og mer ansett som ett blant flere virkemidler staten kunne anvende for å realisere ulike sikkerhetspolitiske mål. En konsekvens av denne utviklingen var økt deltagelse i skarpe operasjoner i konfliktområder i utlandet. Det ble derfor – også for Norge – påkrevet å etablere styrkekomponenter med både høy operativ evne og kort reaksjonstid. Dette var kapabiliteter den gamle mobiliseringshæren i stor grad manglet. Det ble følgelig nødvendig med en grunnleggende omstrukturering av hele Hæren.

Målsettingen er formulert i Stortingsproposisjon nr. 42 (2003–2004), *Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008*. Her heter det at den dimensjonerende ambisjon for Hæren er at ”Norge skal kunne stille én deployerbar brigade (Brigade Nord) for alle typer operasjoner, nasjonalt og internasjonalt” (Forsvarsdepartementet 2003 s. 62). Den nye organiseringen innebar at hoveddelen av Hærens personell ble gjort tilgjengelig som del av den operative strukturen. Med bibehold av bare én operativ brigade var behovet for det store produksjonsapparatet og mobiliseringssystemet borte, og systemet ble avvirket. Tilbake sto en med en minimal hær, men en som var ment å være permanent operativ og tilgjengelig for oppdrag på kontinuerlig basis.

Reduksjonene i strukturen og vektleggingen av operativ virksomhet, bidro til å skape en mindre, og med det en mer lukket militær organisasjon. Et utslag av dette var nedgangen i innkallingen til førstegangstjeneste. Noen tall kan illustrere dette. Dersom man tar utgangspunkt i andelen av hvert årskull menn som gjennomfører førstegangstjeneste var denne 75 prosent for 1972-kullet (ca. 25 000), dvs. de som gjorde tjeneste rundt 1991–1992 (Steder 2009, s. 24). I 2009 gjennomførte 660 kvinner og 7641 menn førstegangstjeneste, eller om lag 13 prosent av alle innrullerte menn og kvinner.⁵⁹

Parallelt med reduksjonen i utnyttelsen av vernepliktsmassen har det skjedd en økning i bruken av verving som virkemiddel for rekruttering. Grunnene er åpenbare. Vervede avdelinger vil gjennomgående holde høyere treningsstandard og ha mindre behov for ekstra oppøving før innsetting i operasjoner. Disse tilfredsstillende dermed kravet til ”gripbarhet” bedre enn avdelinger satt opp av vernepliktige.

⁵⁹ I følge oversikt fra Vernepliktsverket

www.mil.no/felles/vpv/start/faktabibliotek/article.jhtml?sourceID=381931&source=ftd.

De viktigste profesjonelle soldatmiljøene innenfor Hæren er spesialstyrkene og den mekaniserte infanteribataljonen Telemark bataljon med støtteavdelinger, alle lokalisert til Østerdalen garnison, Rena. Disse avdelingene representerer en mer lukket militær verden hvor rendyrking av militære ferdigheter og normer gis bedre vilkår enn i ordinære vernepliktsbaserte avdelinger. Disse avdelingene har også vært hovedbidragsytere til oppdrag utenfor Norge, primært i kraft av de kapasiteter de besitter og som etterspørres i allierte eller multinasjonale operasjoner.

5.3.1 Hvor effektivt er det profesjonaliserte Forsvaret?

I hvilken grad kan vi si at endringene har skapt en mer effektiv militær organisasjon?

Et første svar er at spørsmålet ikke kan besvares. Den nye militære organisasjonen er fundamentalt forskjellig fra den kalde krigens eksistensforsvar og har delvis helt andre oppgaver. Enhver sammenligning vil derfor være umulig. Spørsmålet må snarere være i hvilken grad en mindre, mer operativ og mer spesialisert organisasjon er i stand til å løse de oppgaver den stilles overfor i dag.

Her synes det å være åpenbart at operasjonsmiljøer som bl.a. innebærer tett samvirke med styrker fra andre land, forutsetter en høy grad av profesjonell utøvelse av den militære virksomheten. Mindre og bedre utrustede styrker, lengre tjenestetid, teknisk spesialisering og gripbarhet gjennom profesjonalisering har vært nødvendige forutsetninger for å løse mange av dagens operative utfordringer. Økende grad av avskjerming har vært en bieffekt av disse tiltakene, og det er i utgangspunktet ikke lett å avgjøre hvorvidt dette i sum har slått positivt eller negativt ut på evnen til å løse de operative utfordringene. Det vi imidlertid har argumentert for i denne rapporten er at den kompetansen og den sosial kapitalen som kreves, ikke kan utvikles innenfor Forsvaret, men viktige deler av den må komme utenfra.

Samtidig kan det anføres to forhold. For det første er det norske forsvaret – og landmakten i særdeleshet – fortsatt en *åpen* organisasjon. Det vil være en sterk overdrivelse å si at den norske Hæren etter den kalde krigen har blitt en lukket organisasjon etter amerikansk modell. Om man betrakter den norske landmakten og tar Heimevernet med i regnskapet, vil dette være enda mer tydelig.

For det andre kan det ikke være uten betydning at den norske militære organisasjonen er befolket med *norske* soldater. Eksakt hvilken betydning dette har er det ikke mulig å si, all den stund det ikke er gjort systematiske undersøkelser av dette. Ut fra det vi vet om sosial kapital og adferd i organisasjoner, og erfaringene både fra 1940 og senere, er det imidlertid ingen grunn til å tro at sosiale strukturer i dag skulle ha noen vesentlig annerledes eller mindre betydning. Dette skulle i så fall bety at sosiale strukturer i det norske samfunnet fortsatt gir et bidrag til militær effektivitet, selv om dette bidraget kan være annerledes og ha en annen relativ vekt enn i det gamle ”folkeforsvaret”.

6 Utviklingstrekk i forholdet samfunn – forsvar

Den norske befolkningen skårer meget høyt på de fleste mål for sosial kapital. Vi har tidligere (jf. kapittel 3.1.2) pekt på funn som antyder at Norge faller innenfor en gruppe land med eksepsjonelt høye verdier for sosial kapital. Samtidig har Forsvaret gjennomgående vært en svært *åpen* militær organisasjon med stort rom for samfunnsmessig påvirkning på den interne virksomheten. Også i dag, etter at de store reduksjonene i forsvarsstrukturen er gjennomført, må Forsvaret i et internasjonalt komparativt perspektiv anses som mer åpent enn lukket. Vi kan altså ta det som et gitt utgangspunkt at Forsvaret er og vil være under påvirkning fra samfunnet også i fremtiden. Den historiske skissen i forrige kapittel antyder dessuten at Forsvaret har kunnet profitere på forekomsten av sosial kapital i det norske samfunnet, og at dette har kompensert for enkelte av svakhetene i den militære strukturen.

Spørsmålet er om denne situasjonen vil vedvare, eller om det er trekk ved den norske samfunnsutviklingen som tilsier endringer i utvekslingsforholdet mellom den militære organisasjonen og samfunnet. Vi vil vurdere dette spørsmålet med utgangspunkt i to parametre: Først, hvorvidt forekomsten av sosial kapital i samfunnet er i endring, og dernest, endringer av Forsvaret til en mindre åpen militær organisasjon.

Før vi går i gang med denne drøftingen må det slås fast at det ikke finnes målinger som gir klare indikasjoner for utviklingen på noen av parametrene. Diskusjonen må således basere seg på et betydelig innslag av skjønn og antagelser.

Særlig det første spørsmålet er svært mangedimensjonalt og ikke mulig å besvare entydig. Et utgangspunkt kan imidlertid være å betrakte sosial kapital som en *kulturell* dimensjon ved samfunnet. Slik vi har definert begrepet, er dette bl.a. forankret i forestillinger om tillit og gjensidighet, og manifestert gjennom arten av de sosiale relasjonene som knytter borgerne sammen. Innenfor litteraturen vi har referert til ovenfor, er denne typen relasjoner karakterisert gjennom begreper som ”tynn tillit”, ”bridging”, sosial kapital etc. Den høye forekomsten av sosial kapital i Norge kan dessuten forstås som et produkt av en homogen kultur innenfor en relativt ensartet befolkning. I dette perspektivet kan en utvikling i retning av en mer *uensartet* befolkning og et *flerkulturelt* samfunn påvirke og endre den sosiale kapital som eksisterer i relasjonene mellom individene i samfunnet.

Utviklingen mot et mer flerkulturelt samfunn er i vesentlig grad et produkt av innvandring. Innvandrerbefolkningen⁶⁰ i Norge er økende, og denne utviklingen antas å fortsette i årene fremover. I henhold til Statistisk sentralbyrås (SSB) fremskrivninger vil denne øke fra litt over en halv million i dag til et sted mellom 1,1 million og 2,5 millioner i 2060 (mellom 20 og 31 prosent av befolkningen). Tilsvarende tall for 2030 er mellom 900 000 og 1,4 millioner – mellom ca. 17

⁶⁰ Vi benytter her Statistisk sentralbyrås (SSB) definisjoner. Innvandrerbefolkningen omfatter personer som selv er innvandrere eller er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre.

og 25 prosent av befolkningen.⁶¹ En betydelig del av denne innvandringen er fra bl.a. Skandinavia, EU og Nord-Amerika. Innslaget av innvandrere fra Øst-Europa utenfor EU, Afrika, Asia og Latin-Amerika er like fullt betydelig og utgjør i fremskrivningen om lag 60 prosent av den samlede innvandrerbefolkningen.

Vi har allerede i et tidligere kapittel referert til Robert Putnams analyse av etnisk heterogenitet og sosial kapital i USA (jf. kapittel 3.1.2). Putnams funn antyder at sosial kapital korrelerer negativt med etnisk heterogenitet – jo større heterogenitet, jo mindre sosial kapital. Det er ikke gjennomført tilsvarende studier av norske forhold.⁶² Imidlertid finnes det studier som samlet tegner et bilde av en minoritetsbefolkning i Norge med et svakere sosialt integrasjonsnivå enn for befolkningen som helhet. En gjennomgang av innvandreres deltagelse i det frivillige organisasjonsliv (Hagelund og Loga 2009) konkluderer med at ”personer med bakgrunn fra ikke-vestlige land i mindre grad deltar i organisasjoner enn majoritetsbefolkningen” (ibid. s. 52). De mest inngående studiene av denne typen er gjort innenfor idrettsforskningen. Her fremkommer det at for undersøkte innvandrergrupper, er om lag halvparten så mange medlem i idrettslag som for befolkningen som helhet (14 prosent mot 28 prosent) (ibid. s. 54). Blant flere mulige forklaringer studien foreslår, er én tolkning at innenfor familieorienterte kulturer vil familieforpliktelse prioriteres foran organiserte aktiviteter utenfor hjemmet (ibid. s. 56).

Det samme bildet gjør seg også gjeldende for deltagelse i fagbevegelsen, som er klart lavere for innvandrergrupper (ibid. s. 70), og for deltagelse i valg. Som eksempel på det siste deltok 52 prosent av innvandrergruppene ved Stortingsvalget i 2009. Variasjonsbredden er imidlertid stor. Innvandrere fra Sverige og Danmark deltok med henholdsvis 81 og 79 prosent – altså betydelig over deltagelsen for hele landet som var 76,4 prosent. Lavest lå velgere med bakgrunn fra Kosovo, Makedonia og Vietnam med 25, 31 og 36 prosent.⁶³

Disse funnene måler ikke sosial kapital direkte og kan heller ikke gi grunnlag for klare prediksjoner. Funnene måler dessuten bare enkelte, avgrensede fenomener og kan ikke si noe om det allmenne integrasjonsnivået for minoritetsgrupper i det norske samfunnet. De bidrar likevel til å tegne et bilde av at deler av det som hittil har vært betraktet som kulturelt og sosialt fellesgods, i fremtiden vil kunne oppfattes som lite relevant for en stadig økende del av befolkningen.

Ideen om *folkeforsvaret* kan tolkes som en del av det norske kulturelle fellesgodset. For å bygge opp under den folkelige forankringen er det lagt stor vekt på å inkludere minoritetsgrupper i Forsvaret. I 1998 utformet Forsvarsdepartementet en handlingsplan hvor hovedmålet var: ”Å legge til rette for økt rekruttering av personer med innvandrerbakgrunn til Forsvaret, slik at Forsvaret kan løse pålagte oppgaver på en best mulig måte” (Forsvarsdepartementet 1998). Denne

⁶¹ www.ssb.no/emner/02/03/innvandring/tab-2009-06-11-01.html. *Sterk vekst i antall innvandrere, www.ssb.no/emner/02/03/innvfram/*.

⁶² I Putnams studie skiller det mellom ”Hispanics”, ”non-Hispanic White”, ”non-Hispanic Black” og ”Asian”. Tilsvarende data for etnisk tilhørighet finnes ikke i Norge. SSBs statistikk identifiserer ikke etniske grupper, men klassifiserer individer etter definisjonen for innvandrerbefolkningen. Statistikken gir dermed ingen oversikt over fordelingen innen den norske befolkningen mellom ulike grupper etter etnisk tilhørighet, og som er uavhengig av den enkeltes status som innvandrer eller ikke.

⁶³ *Stabil lav valgdeltagelse blant innvandrere, www.ssb.no/emner/00/01/10/vundinnv/main.html*.

satsingen gjøres ut fra det premiss at økt mangfold, og et sterkere samsvar mellom samfunnet og Forsvaret er et gode i seg selv. I den nevnte handlingsplanen hevdes det at ”Kulturelt mangfold er berikende og en styrke for fellesskapet”. I Stortingsmelding nr. 36 (2006–2007), Økt rekruttering av kvinner til Forsvaret, fremheves at: ”I økt mangfold (det refereres her også til personell med annen kulturell bakgrunn enn den etnisk norske, forf. anm.) ligger det et trolig et potensial for større variasjon i perspektiver på hvordan oppgaver løses og utfordringer håndteres” (ibid. s. 11).

Det er imidlertid lite som tyder på at denne satsingen har lyktes. Børresen et. al (2004 s. 368 (bildetekst)) fastslår at Forsvaret ikke har klart å rekruttere så mange med minoritetsbakgrunn som det ønsket. I hvilken grad Forsvaret har lyktes eller mislykkes på dette feltet er imidlertid ikke lett å vite, all den stund Forsvaret ikke fører noen statistikk over personellets etniske eller kulturelle bakgrunn.⁶⁴ Det synes like fullt å være en allmenn oppfatning at søkningen til Forsvaret fra ulike minoritetsgrupper er lavere enn hva man ønsker, og mindre enn disse gruppenes andel av befolkningen skulle tilsi.

Når minoritetsgrupper i bare liten grad søker seg til Forsvaret kan dette tolkes som et utslag av at militær tjeneste – når den ikke er en pålagt plikt – oppfattes som lite relevant for den enkelte. Slik sett er den lave oppslutningen om Forsvaret blant innvandrerbefolkningen analog med den lave oppslutningen om det frivillige organisasjonsliv. Militær tjeneste er i den norske tradisjonen nært sammenknyttet med dugnadstanken og forestillingen om at forsvaret av Norge er noe som alle som er i stand til det, bør ta del i. De utviklingstrekk som er referert ovenfor, peker imidlertid mot at for en økende del av befolkningen, synes denne typen forestillinger fremmed.

Denne utviklingen stiller Forsvaret overfor to utfordringer: For det første, at et eventuelt forfall av samfunnets samlede beholdning av sosial kapital fører til erosjon av et viktig sosialt grunnlag for militær effektivitet. For det andre, at forankringen av Forsvaret i samfunnet svekkes.

Den første utfordringen kan møtes med en mer konsekvent videreføring av den pågående profesjonaliseringen av organisasjonen. En profesjonalisering vil gjøre det mulig mer systematisk å rette den militære organisasjon mot det som er dens oppgave – anvendelse av voldsmakt for legitime politiske formål. Det er i dét perspektiv interessant å registrere at Forsvaret allerede har beveget seg langt i denne retningen. Hvorvidt man da risikerer å gå glipp av effektene av sosial kapital er ikke umiddelbart klart. Det kan likevel være relevant å peke på den økende oppmerksomheten om de kulturelle forutsetningene for nettverksorganisering av militær virksomhet i alminnelighet (jf. kapittel 4.3.2), og betydningen av sosial kapital for effektive organisasjoner. Selv om det ikke finnes definitive svar på disse spørsmålene, kan det være slik at en bredere kontaktflate mot samfunnet vil kunne styrke den militære organisasjonens evne til å løse vanskelige oppgaver i komplekse operative miljøer.

Hvorvidt den andre utfordringen – svekket forankring – faktisk kan anses som et problem, er et spørsmål som er like mye politisk som fagmilitært. Uansett peker utviklingen entydig mot et stadig snevrere grunnlag for rekruttering til Forsvarets avdelinger. Nedgangen i innkallingen til

⁶⁴ I et oppslag på www.siste.no pekes det på at slik registrering krever unntak fra at personvernloven. www.siste.no/Innenriks/article1676241.ece?service=print.

førstegangstjeneste er allerede nevnt. Den er nå nede i ca. 13 prosent av årskullet om man inkluderer alle menn og kvinner. Dette innebærer at det først og fremst er de av de vernepliktige som har en viss egeninteresse i Forsvaret, som avtjener førstegangstjeneste. Innføring av ny todelt sesjonsordning, hvor del 1 består av en egenerklæring, hvor man bl.a. avkreves en egenvurdering av motivasjon, vil således med all sannsynlighet være et svært effektivt virkemiddel for å sortere vekk vernepliktige som mangler interesse for førstegangs-tjenesten. Den vil også med all sannsynlighet være et effektivt virkemiddel for å sortere vekk vernepliktige med minoritetsbakgrunn.⁶⁵ For å sette det på spissen; mens samfunnet blir mer flerkulturelt, blir Forsvaret mer hvitt.

7 Konklusjon

Vi har i denne analysen stilt spørsmålet om hvordan sosiale strukturer påvirker militær effektivitet innen rammen av en analysemodell hvor sosial påvirkning og den militære organisasjonens relative åpenhet for innflytelse fra samfunnet er de sentrale variablene. Spørsmålet er om åpenhet representerer en *effektivitetsgevinst* eller et *effektivitetstap*. Tradisjonelt vil man anta at stor åpenhet fører til redusert effektivitet ved at impulser fra det sivile samfunnet begrenser muligheten for å rendyrke militære ferdigheter. Svaret på disse utfordringene har derfor ofte vært å forme en mer lukket militær organisasjon. Vi har spesielt sett på dannelsen av sterke primær-grupper som en sentral mekanisme i formidlingen mellom strukturnivået (åpen/lukket militær organisasjon) og militær effektivitet.

Vi har videre pekt på en rekke empiriske funn som antyder at sosial kapital påvirker militær effektivitet på ulike måter. I det historiske materialet er det en rekke eksempler på at utfall i krig eller stridssituasjoner på taktisk nivå, har liten eller ingen sammenheng med de ressurser aktørene disponerer, og mer å gjøre med utnyttelsen av disse ressursene. Det er et sentralt premiss for denne studien at hvordan ressursene utnyttes, i stor grad henger sammen med særtrekk ved det enkelte samfunn. Det er i praksis ikke mulig å oppnå en total adskillelse av den militære virksomheten fra samfunnet, selv om variasjonsbredden her er stor. Det vil altså mer være snakk om grader av åpenhet, enn en dikotomi mellom ”åpen” og ”lukket”. Innenfor en mer eller mindre åpen militær organisasjon vil den effektivitet det er mulig å realisere derfor i stor grad henge sammen med karakteren av sosial påvirkning. Noen samfunn inneholder sosiale strukturer med svært destruktiv effekt for militær effektivitet, mens andre samfunn har en større evne til å transformere allmenne mønstre for sosial samhandling til effektivitet i militære organisasjoner.

I Norge har Forsvaret tradisjonelt vært en svært åpen organisasjon, i hvert fall dersom man sammenligner den med militære organisasjoner i svært mange andre land. Et hovedargument i denne analysen er at denne åpenheten historisk har representert en *effektivitetsgevinst* nettopp ved at normer for gjensidighet og tillit i samfunnet skaper et fundament for militær effektivitet. Selv om det ikke er mulig å finne eksakte mål – det har ikke vært gjort noen seriøse forsøk på å bestemme dette verken kvalitativt eller kvantitativt – synes det ut fra denne analysen rimelig å anta at disse faktorene har hatt tellende effekt.

⁶⁵ Det er et paradoks at man med all sannsynlighet tidligere, med en høyere innkallingsprosent, faktisk hadde en større andel av minoritetsgrupper representert i Forsvaret, enn hva man klarer å oppnå i dag.

Samfunnsutviklingen er ikke statisk, og det springende punkt er hvorvidt Forsvaret – og spesielt landmakten – i fremtiden fortsatt vil kunne trekke på høy sosial kapital i det norske samfunnet. Utviklingen mot et mer etnisk heterogent og flerkulturelt Norge kan på sikt fundamentalt endre betingelsene for produksjon av militær makt.

I land med lav sosial kapital kan det være ønskelig å isolere de militære styrkene fra samfunnet for å unngå at de degenereres til det øvrige samfunnets nivå. Med utgangspunkt i en slik avskjerming kan man bygge opp sosial kapital lokalt i de militære styrkene, men dette kan samtidig ha problematiske effekter dersom det dermed gis rom for utvikling av praksiser som samfunnet ikke kan akseptere. I land med høy sosial kapital vil det derimot være ønskelig med en bred kontaktflate mellom militære styrker og samfunnet for øvrig for at den militære virksomheten skal kunne dra nytte av samfunnets reservoar av sosial kapital. Det er argumentert for at en sosial kapital som kan underbygge en mer nettverksorientert organisasjonsform, ikke vil kunne utvikles isolert internt i en militær organisasjon. Denne kan derfor bare realiseres dersom den nødvendige sosiale kapitalen kan importeres fra deler av det sivile samfunn. Norge er blant et lite antall land med svært høye verdier for sosial kapital, og en bred kontaktflate med samfunnet kan derfor forventes å påvirke militær effektivitet positivt.

Omleggingen av Forsvaret til en mindre og mer profesjonalisert organisasjon gjennom de siste par tiårene har medført en viss avsondring fra samfunnet for øvrig. Selv om kontaktflaten mellom Forsvaret og samfunnet fortsatt er stor er det grunn til å tro at den eksisterende kontaktflaten gjennom blant annet verneplikten, må bygges videre ned for å kunne møte operative krav på en kosteffektiv måte. Det kan derfor være nødvendig å se etter nye måter å forsterke kontaktflaten mellom Forsvaret og det sivile samfunnet på for å kompensere for den avskjermingen som finner sted.

I praksis vil dette innebære å finne et balansepunkt mellom rendyrking av den militære profesjon og samfunnsmessig forankring. Uansett må Forsvaret løse følgende dilemma: På den ene siden å bevare en åpen organisasjon med forankring i samfunnet, men samtidig hindre at sosiale strukturer som splitter samfunnet får innpass. På den andre siden, styrke utøvelsen av den militære profesjon, men samtidig unngå at Forsvaret blir et fremmedelement i samfunnet.

Referanser

- Ahn, T. K., and Elinor Ostrom. "Social Capital and the Second Generation Theories of Collective Action: An Analytic Approach to the Forms of Social Capital." In *Annual Meeting of the American Political Science Association*. Boston, Massachusetts: American Political Science Association, 2002.
- Baritz, Loren. *Backfire. A History of How American Culture Led Us into Vietnam and Made Us Fight the Way We Did*. New York: William Morrow and Company, INC., 1985.
- Bartov, Omer. *Hitlers Army: Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*. Paperback ed. New York: Oxford University Press, 1992.
- Beevor, Antony. *D-Day. The Battle for Normandy*. London: Penguin Viking, 2009.
- Berg, Johan Helge, og Olav Vollan. *Fjellkrigen 1940. Lappaugen - Bjørnfjell* Trondheim: Eget forlag, 1999.
- Biddle, Stephen. "Democracy and Military Effectiveness." *Journal of Conflict Resolution* 48, no. 4 (2004): 525–46.
- Boot, Max. *War Made New. Technology, Warfare, and the Course of History 1500 to Today*. New York: Gotham Books, 2006.
- Brooks, Risa A. "Civil-Military Relations and Military Effectiveness: Egypt in the 1967 and 1973 Wars." In *Creating Military Power. The Sources of Military Effectiveness*, edited by Risa A. Brooks and Elizabeth A. Stanley. Stanford CA: Stanford University Press, 2007.
- . "Making Military Might: Why Do States Fail and Succeed?" *International Security* 28, no. 2 (2003): 149–91.
- Børresen, Jakob, Gullow Gjeseth, og Rolf Tamnes. *Allianseforsvar i endring*, Norsk forsvarshistorie Bind 5. Bergen: Eide forlag, 2004.
- Clausewitz, Carl von. *Om kriget*. Oversettelse ved Klaus-Richard Böhme Hjalmar Mårtenson, Alf W Johansson. Stockholm: Bonniers, 1991.
- Coleman, James. "Social Capital in the Creation of Human Capital." *American Journal of Sociology* 94, no. Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and economic Approaches to the Analysis of Social Structure (1988): 95–120.
- Costa, D., and M. Kahn. "Cowards and Heroes. Group Loyalty in the American Civil War." *Quarterly Journal of Economics* 118, no. 2 (2003): 519–48.
- Daltveit, Egil, Jan Fredrik Geiner, og Palle Ydstebø. "Trender i militære operasjoner." Forsvarets forskningsinstitutt, 2010.
- Delhey, Jan, and Newton Kenneth. "Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism?" *European Sociological Review* 21, no. 4 (2005): 311–27.
- Desch, Michael C. "Democracy and Victory: Why Regime Type Hardly Matters." *International Security* 27, no. 2 (2002): 5–47.

- Dupuy, Trevor N. *Elusive Victory. The Arab-Israeli Wars, 1947–1974*. London: MacDonald and Janes, 1978.
- . "Mythos or Verity? The Quantified Judgement Model and German Combat Effectiveness." *Military Affairs* 50, no. 4 (1986): 204–10.
- . "Soldier Capability - Army Combat Effectiveness (Scace)." Dunn Loring, Virginia: US Army, Training and Doctrine Command, US Army Soldier Support Center, 1980.
- Edwards, Robert. *Hvit Død. Russlands Krig Mot Finland 1939–1940*. Oversettelse ved Roger Ødegaard og Morten Sand Andersen. 1 ed. Oslo: Vega forlag, 2008.
- Farrell, Theo. "Global Norms and Military Effectiveness: The Army in Early Twentieth-Century Ireland." In *Creating Military Power. The Sources of Military Effectiveness*, edited by Risa Brooks, 136–57. Stanford: Stanford University Press, 2007.
- Ferguson, Niall. *The Pity of War*. London: Penguin Books, 1999.
- Forsvarsdepartementet. "Handlingsplan for økt rekruttering av personer med innvandrerbakgrunn til Forsvaret." 1998.
- . "Stortingsmelding nr. 36 (2006–2007) Økt rekruttering av kvinner til Forsvaret." 2006.
- . "Stortingsproposisjon nr. 42 (2003–2004), Den videre moderniseringen av Forsvaret i perioden 2005–2008." 2003.
- . "Stortingsproposisjon nr. 48 (2007–2008), Et forsvar til vern om Norges sikkerhet, interesser og verdier." 2007.
- Fukuyama, Francis. "Social Capital and Civil Society." In *IMF Conference on Second Generation Reforms*: International Monetary Fund, 1999.
- Gismondi, Mark D. "War and the Art of Association: Social Capital as an Element of National Power." 2009.
- Goldstein, Joshua S. *War and Gender. How Gender Shapes the War System and Vice Versa*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Grossmann, Dave. *On Killing. The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York, Boston: Back Bay Books / Little, Brown and Company, 1995.
- Hagelund, Anniken, og Loga, Jill. "Frivillighet, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt." Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, 2009.
- Hanson, Victor Davis. *Carnage and Culture. Landmark Battles in the Rise of Western Power*. New York: Anchor Books, 2001.
- Hardin, Garrett. "The Tragedy of the Commons." *Science*, no. 162 (Dec) (1968): 1243–48.
- Henderson, W. Darryl. *Cohesion. The Human Element in Combat. Leadership and Societal Influence in the Armies of the Soviet Union, the United States, North Vietnam and Israel*. Washington D.C.: National Defence University Press, 1985.
- Hobson, Rolf og Tom Kristiansen. *Total krig, nøytralitet og politisk splittelse*, Norsk forsvarshistorie bind 3. Bergen: Eide forlag, 2001.

- Hovland, Torkel. *General Carl Gustav Fleischer. Storhet og fall*. Oslo: Aschehoug & Co., 2005.
- Hoyt, Timothy D. "Social Structure, Ethnicity, and Military Effectiveness: Iraq 1980–2004." In *Creating Military Power. The Sources of Military Effectiveness*, edited by Risa A. Brooks and Elizabeth A. Stanley, 55–79. Stanford, California: Stanford University Press, 2007.
- Huntington, Samuel P. *The Soldier and the State. The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge Mass.: Belknap, 1957.
- Ilsaas, Per, Olav Ravn, og Nils Ryeng. *Også vi da det ble krevet ... Hyldmo-bataljonen i alliert kamp på Narvik-fronten 1940*. Stamsund: Orkana forlag, udatert.
- Janowitz, Morris. *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*. New York: The Free Press, 1960.
- Johnsen, Gunnar Nils, Erling Wessel, og Mølmann. Øyvind. "Brigadenes materiellbetingede operativitet i perioden 1990–1995. Brigadenes operative status i 1990, 1992 og 1995 vurdert på grunnlag av materiellbeholdning og materiellbehov." Forsvarets forskningsinstitutt, 1993.
- Jones, Archer. *The Art of War in the Western World*. London: Harrap, 1988.
- King, Anthony. "The Existence of Group Cohesion in the Armed Forces. A Response to Guy Siebold." *Armed Forces and Society* 33, no. 4 (2007): 638–45.
- Kirke, Charles. "Group Cohesion, Culture, and Practice." *Armed Forces and Society* 35, no. 4 (2009): 745–53.
- Kaasa, Anneli, and Eve Parts. "Individual-Level Determinants of Social Capital in Europe. Differences between Country Groups." *Acta Sociologica* 51, no. 2 (2008): 145–68.
- Marshall, Samuel L. A. *Men against Fire. The Problem of Battle Command*. University of Oklahoma Press 2000 ed. New York: William Morrow & Co., 1947.
- McChrystal, Stanley. "Special Address." International Institute of Strategic Studies, 2009.
- McNeill, William H. *The Pursuit of Power. Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. 1984 paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Mearsheimer, John J. "The False Promise of International Institutions." *International Security* Vol. 19, no. 3 (1995): 5–49.
- . *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton, 2001.
- Møller, Niels, og Peter Hasle. "Bedre arbejdsmiljø og bedre konkurrenceevne. Samarbejde om udvikling af produktionen i offentlige og private virksomheder." København: Landsorganisationen i Danmark, 2007.
- Nyhamar, Tore. "Counterinsurgency Field Manual 3-24 and Operations." Forsvarets forskningsinstitutt, 2009.
- Organ, Dennis. W., Philip M. Podsakoff, and Scott B. MacKenzie. *Organizational Citizenship Behavior. Its Nature, Antecedents, and Consequences*. 1 ed. London: Sage Publications, 2006.

- Pollack, Kenneth M. *Arabs at War. Military Effectiveness, 1948–1991*. London: University of Nebraska Press, 2002.
- Portes, Alejandro. "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology." *Annual Review of Sociology* 24 (1998): 1–24.
- Putnam, Robert D. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster Paperbacks, 2000.
- . "E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-First Century. The 2006 Johan Skytte Price Lecture." *Scandinavian Political Studies* 30, no. 2 (2007): 137–74.
- Reiter, Dan. "Nationalism and Military Effectiveness: Post-Meiji Japan." In *Creating Military Power. The Sources of Military Effectiveness*, edited by Risa A. Brooks and Elizabeth A. Stanley, 27–54. Stanford, California: Stanford University Press, 2007.
- Reiter, Dan, and Allan C. Stam III. *Democracies at War*. Princeton New Jersey: Princeton University Press, 2002.
- Rosen, Stephen Peter. "Military Effectiveness. Why Society Matters." *International Security* 19, no. 4 (1995): 5–31.
- . *Societies and Military Power. India and Its Armies*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1996.
- SAS-065. "Nato Network Enabled Capability Command and Control Maturity Model." In *NATO Research and Technology Organisation System Analysis and Studies: NATO RTO SAS-065 (DRAFT)*, 2010.
- Shils, Edward A., and Morris Janowitz. "Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War Two." *The Public Opinion Quarterly* 12, no. 2 (1948): 280–315.
- Skogrand, Kjetil. *Alliert i krig og fred*, Norsk forsvarshistorie Bind 4. Bergen: Eide forlag, 2004.
- Steder, Frank Brundtland, Nina Hellum, og Kristina Skutlaberg. "Forskning på årskull fra sesjon og framover – kjønn, ledelse og rekruttering i Forsvaret". Forsvarets forskningsinstitutt, 2009.
- von Mellenthin, F. W. *Panzer Battles. A Study of the Employment of Armour in the Second World War*. Translated by H. Betzler. 4 1964 ed. Oklahoma City: University of Oklahoma Press, 1956.
- Waltz, Kenneth N. *Theory of International Politics*. 1 ed. New York: McGraw-Hill, Inc, 1979.
- Ydstebø, Palle. "Bør norske soldater bli krigere?" *Norges forsvar*, no. 5 (2009): 28–30.
- Østerud, Øyvind. *Utfordringen: De nye krigene*. Red. Tore Nyhamar, Utfordringer og strategi i freds- og stabiliseringsoperasjoner. Oslo: Abstrakt forlag, 2010.